

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

XXI - 2025

UDK 902/904
ISSN: 1848 6363

Glavna i odgovorna urednica / Editor in chief

Katarina Botić

Tehnički urednici / Technical editors

Katarina Botić

Marko Dizdar

Uredništvo / Editorial board

Marko Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Hrvoje Kalafatić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Siniša Krznar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Andreja Kudelić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Asja Tonc, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Marina Ugarković, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Mario Gavranović, Austrian Archaeological Institute, Austrian Academy of Sciences, Vienna, Austria

Boštjan Laharnar, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija

Alenka Tomaž, Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija

Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd, Srbija

Perica Špehar, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija

Miklós Takács, BTK Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities ELKH, Budapest, Hungary

Izdavački savjet / Editorial committee

Juraj Belaj, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Saša Kovačević, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Branka Migotti, Zagreb, Hrvatska

Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Ante Rendić-Miočević, Zagreb, Hrvatska

Tajana Sekelj Ivančan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Tihomila Težak-Gregl, Zagreb, Hrvatska

Tatjana Tkalčec, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Željko Tomičić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Hrvatska

Ante Uglešić, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar, Hrvatska

Snježana Vrdoljak, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Prijevod na engleski / English translation

Marko Maras i autori

Lektura / Language editor

Katarina Botić, Marko Dizdar, Marko Maras

(hrvatski jezik/Croatian)

Marko Maras (engleski jezik/English)

Nakladnik / Publisher

Institut za Arheologiju

Institute of Archaeology

Adresa uredništva / Editor's office address

Institut za arheologiju

/ Institute of Archaeology

Jurjevska ulica 15

HR-10000 Zagreb

tel 385 (0) 1 615 0250

fax 385 (0) 1 605 5806

e-mail: iarh@iarh.hr

web: http://www.iarh.hr

Dizajn / Design

Umjetnička organizacija OAZA

Korektura / Proofreaders

Katarina Botić

Računalni slog / Layout

Hrvoje Jambrek

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indekse: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam. / Annales Instituti Archaeologici are included in the indexes: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam.

Izrađeno uz financijsku potporu Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske. / Made with the financial support of the Ministry of Science, Education and Youth of the Republic of Croatia.

E-izdanja. Publikacija je dostupna u digitalnom obliku i otvorenom pristupu na <https://hrcak.srce.hr/en/aia> / E-edition. The publication is available in digital and open access form at <https://hrcak.srce.hr/en/aia>

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom. / This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence.

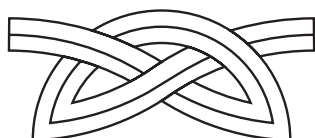
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

DOI 10.33254/aia

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

Prethodna priopćenja Preliminary reports

6–27

Alenka Tomaž
Alenka Jovanović

Dolenji Leskovec – Za Savo (south-east slovenia):
Preliminary report on archaeological research in 2011

Dolenji Leskovec – Za Savo (jugoistočna Slovenija):
preliminarni izvještaj o arheološkim iskapanjima 2011.
godine

28–47

Domagoj Perkić
Marko Dizdar
Hrvoje Potrebica
Ivan Pamić

Rezultati istraživanja gomilā iz željeznoga doba na
nekropoli Nakovana – Zmijna 2021. – 2022. godine

Research results from the Iron Age burial mounds
at the Nakovana – Zmijna necropolis (2021–2022)

48–66

Marina Ugarković
Niko Romac

(Pred-)Epetij, prapovijesno, helenističko i antičko
naselje: preliminarnе spoznaje iz istraživanja
2024. godine

(Pre-)Epetion, a Prehistoric, Hellenistic and
Roman settlement: preliminary results from the
2024 excavations

67–77

Asja Tonc

Crtica o stanovništvu Poljane Križevačke u mreži
naselja i identiteta na prijelazu era

A brief note on the population of Poljana Križevačka
in the network of settlements and identities at the
turn of the eras

78–90

Ivana Ožanić Roguljić
Renata Šoštarić

Mahunarke u rimskim pogrebnim običajima:
simbolika i arheološki tragovi

Legumes in Roman funerary customs: symbolism
and archaeological traces

91–105

Mihajlo N. Džamtoovski
Stefan D. Novaković

Fragment of a soldier's sepulchral monument
depicting a *convivium* scene from Kupinovo, Serbia
(southern *Pannonia Inferior*)

Ulomak rimskodobnog spomenika vojnika s
prikazom *conviviuma* iz Kupinova u Srbiji (južna
Donja Panonija)

106–121

Pio Domines Peter

Arheologija otoka Ista: prvi rezultati probnih
iskopavanja prapovijesnih, rimskih i srednjo-
vjekovnih nalazišta

Archaeology of the island of Ist: the first results
from test excavations on Prehistoric, Roman, and
medieval sites

122–168

Tajana Sekelj Ivančan

Ranosrednjovjekovna keramika s nalazišta
Kalinovac – Hrastova greda 1

Early Medieval pottery from the Kalinovac –
Hrastova Greda 1 site

169–187

Siniša Krznar

Rezultati istraživanja ranosrednjovjekovnog
groblja Vaćani – Grlo 2024. godine

Results of the 2024 excavations at the Early
Medieval cemetery of Vaćani – Grlo

188–201

Tino Tomas
Samra Terzić
Ante Vujnović

Groblje sa stećcima u Gornjem Pologu (Grad
Mostar) – rezultati probnih arheoloških
istraživanja

Cemetery with *stećci* in Gornji Polog (Mostar
Municipality): results of trial archaeological
excavations

202–221

Tatjana Tkalčec
Bartul Šiljeg

Od prapovijesnih gradina do
kasnosrednjovjekovnih gradišta: studije slučaja iz
Kalničkog prigorja i Bilogore

From Prehistoric hillforts to late medieval
strongholds: case studies from the Kalnik foothills
and Bilogora

222-228

Sebatijan Stingl

Putni blagoslov (*Reisesegen*) – novovjekovni nabožni predmet pronađen u Žumberku
Travel blessing (*Reisesegen*) – an early modern devotional object discovered in Žumberak

Pregledni rad Review article

229-241

Monika Zorko Andrej Preložnik

An Olynthus mill from Kaštelir above Korte, near Izola (southwestern Slovenia)
Olinski žrvanj s Kaštelira iznad Korta kod Izole (jugozapadna Slovenija)

Kratko priopćenje Short communication

242-255

Mihajlo N. Džamtovski

A Prayer in Clay: a note on brickmaking in late 6th-century *Sirmium*
Molitva u glini: bilješka o ciglarstvu u Sirmiju u kasnom 6. stoljeću

256-267

Anamarija Viduka Krešimir Filipec

Dva novovjekovna preklopna sunčana sata iz Hrvatskog zagorja
Two post-medieval diptych dials from Hrvatsko Zagorje

Stručni radovi Professional papers

268-282

Alexandra Vieira Patrick D. Nunn Loredana Lancini Tõnno Jonuks

Situating Memory in Place and Time: The ArchaeoLore Group
Smještanje sjećanja u prostor i vrijeme: grupa ArchaeoLore

283-292

Kristina Jelinčić Vučković Ivana Ožanić Roguljić Kristina Turkalj

BAZA antičkih lokaliteta Republike Hrvatske: mogućnosti primjene u digitalnoj arheologiji – primjer rustičnih vila otoka Korčule
DATABASE of Ancient sites of the Republic of Croatia: application possibilities in Digital Archaeology – the example of villae rusticae on the Island of Korčula

Prikaz knjige Book review

293-301

Anita Dugonjić

Anita Rapan Papeša, VITICE, LAVOVI I GRIFONI, Avarodobni ratnici iz nuštra / Gradski muzej Vinkovci, Avaria Musei Cibalensis 1, Vinkovci, 2024.
548 str., 109 slikovnih priloga, 263 table, 10 grafičkih i 12 tabličnih priloga. ISBN 978-953-7008-57-4. Cijena: 100 €
Anita Rapan Papeša, TENDRILS, LIONS AND GRIFFINS, Avar period warriors from Nuštar Vinkovci Municipal Museum, Avaria Musei Cibalensis 1, Vinkovci, 2024
548 pp., 109 figures, 263 plates, 10 charts, and 12 tables. ISBN 978-953-7008-57-4. Price: €100

302-305

Upute autorima
Guidelines for Contributors

Rezultati istraživanja gomilā iz željeznoga doba na nekropoli Nakovana – Zmijna 2021. – 2022. godine

Research results from the Iron Age burial mounds at the Nakovana – Zmijna necropolis (2021–2022)

Prethodno priopćenje >
Prapovijesna arheologija
Preliminary report >
Prehistoric archaeology

Domagoj Perkić¹
Marko Dizdar²
Hrvoje Potrebica³
Ivan Pamić⁴

(1) Dubrovački muzeji
Arheološki muzej
Pred dvorom 3
HR-20000 Dubrovnik
domagoj.perkic@dumus.hr
ORCID: 0000-0002-3815-9346

(2) Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
mdizdar@iarh.hr
ORCID: 0000-0003-3964-9002

(3) Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za arheologiju
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
hpotrebi@ffzg.hr
ORCID: 0000-0002-5474-4254

(4) Viganj 81
HR-20267 Viganj
ivanpamic@hotmail.com

Primljeno Received 13. 12. 2025.
Prihvaćeno Accepted 23. 12. 2025.
doi.org/10.33254/aia.211.2

Ključne riječi: gomile, Nakovana, željezno doba, pogrebna praksa, nošnja, nakit, oružje, grčka keramika, kulturni kontakti

Key words: burial mounds, Nakovana, Iron Age, burial practice, costume, jewellery, weaponry, Greek pottery, cultural connectivity

Tijekom 2021. i 2022. godine provedena su istraživanja tri gomile smještene na jugoistočnome dijelu nekropole Nakovana – Zmijna. Radi se o tzv. prstenastome tipu gomilā sa središnjom grobnicom oko koje su dva ili tri koncentrična vijenca od kamenih blokova. U grobnicama su pronađeni ostaci više pokojnika, ulomci grčkih keramičkih posuda kao i brojni predmeti nošnje, nakita i oružja koji ukazuju da se radilo o višestrukome pokopavanju u grobnice. Načinom gradnje te brojem predmeta nošnje i nakita izdvaja se grobnica u gomili 1.01. Pronađeni nalazi datiraju pokopavanje u istraženim gomilama od kraja 5./početka 4. do u 3. st. pr. Kr. Rezultati istraživanja gomilā na nekropoli Zmijna svjedoče o kompleksnome grobnom ritualu i pogrebnoj praksi, dok materijalna ostavština ukazuje na intenzitet kulturnih kontakata sa susjednim, ali i udaljenim područjima.

Excavations conducted in 2021 and 2022 investigated three stone burial mounds in the southeastern sector of the Nakovana – Zmijna necropolis. These structures are ring-shaped burial mounds featuring a central grave surrounded by two or three concentric rows of stone blocks. The graves yielded the remains of several individuals, fragments of Greek ceramic vessels, and numerous items of costume, jewellery, and weaponry, suggesting multiple interments. The grave in Mound 1.01 is particularly distinguished by its construction and the abundance of costume and jewellery items. The finds date the burials from the late 5th or early 4th century to the 3rd century BC. These results attest to complex burial rituals and funerary practices at the Zmijna necropolis, while the material assemblage demonstrates the intensity of cultural contacts with both neighbouring and distant regions.

UVOD

Tijekom listopada 2021. i lipnja 2022. godine proveden je nastavak istraživanja na nekropoli Nakovana – Zmijna.¹ Istražene su tri gomile smještene na jugoistočnome dijelu nekropole gdje se, na padini smještenoj iznad ruba polja, nalazi oko desetak gomila.² Nešto istočnije, u blizini gomile 1.02, 2020. godine istražen je ravni grob 1 datiran u kasno brončano doba (Perkić et al. 2021a: 72–76, sl. 1–4). Položaj nekropole kao i povijest dosadašnjih istraživanja nalazišta oko naselja na Gradu već su detaljno prikazani (Perkić et al. 2021a: 70–72, karta 1–2; 2024c: 3–4), pri čemu su gomile do sada rijetko bile spominjane (Petrić 1981: 44–45; Forenbaher et al. 2001: 46–49). Na prostoru oko Grada do sada je zabilježeno više od 50 kamenih gomila različitih oblika, od kojih se najveći broj nalazi na južnim padinama brda Zmijna (Perkić et al. 2021a: 71–72, karta 3). Većina gomila je pravilnoga kružnog tlocrta, odnosno sastoji se od dva ili tri koncentrična vijenca ili prstena izgrađenih od kamenih blokova koji se stepenasto uzdižu prema zaravnjenome središnjem dijelu gdje se nalazi pravokutna suhozida grobnica. Prostor između vijenaca i vrh grobnica ispunjen je krupnijim i sitnijim kamenjem. Za ovako građene gomile, na osnovi do sada prikupljenih površinskih nalaza i njihovoga oblika, pretpostavlja se kako se datiraju u kraj starijega i mlađe željezno doba, odnosno od kraja 5. do u 1. st. pr. Kr. Najveći broj gomila na Zmijnoj, posebno one smještene pri vrhu nekropole, ima ispražnjenu središnju grobnicu, zbog čega su istraživanja usmjerena na gomile s još neistraženim središnjim dijelom. Takva se skupina gomila nalazi na jugoistočnome rubu nekropole na Zmijnoj (sl. 1).

GOMILA NAK 1.01

Gomila se nalazi na vrhu istočnoga dijela grebena, odnosno smještena je oko 6,5 m sjeverno od susjedne gomile 1.03. Promjer gomile iznosi oko 6,6 m, dok je visina u odnosu na okolni teren do 0,5 m. Pripada tipu prstenastih gomila sa sačuvana dva vijenca, pri čemu je vanjski sačuvan u sjevernoj polovici, dok je drugi, unutarnji, sačuvan u cijelosti. Udaljenost između vijenaca iznosi oko 0,6 m. S obzirom da je dijelom smještena na rub stijene, vjerojatno je vanjski prsten s istočne strane

skliznuo niz padinu. Nakon uklanjanja raslinja, istraživanja su započela definiranjem vijenaca gomile i središnje grobnice. Vanjske dimenzije grobnice iznose 3,10 x 2,00 m, a unutarnje 2,45 x 1,40 m. Na vrhu grobnice kao i na prostoru između grobnice i vijenaca nalazila se zapuna od sitnoga kamenja u čijem su čišćenju pronađeni brojni keramički ulomci.

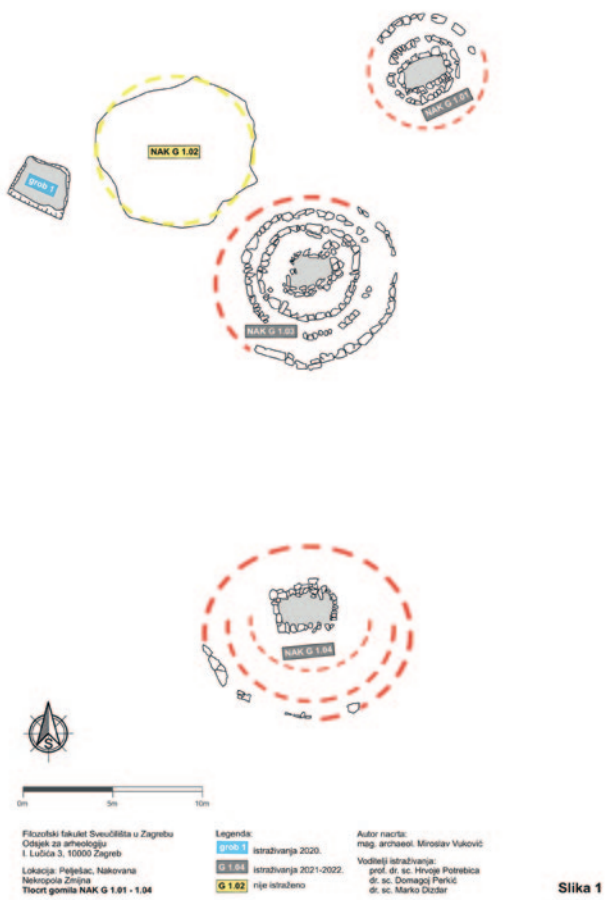
Potom je uslijedilo čišćenje zapune grobnice koja se sastojala od smeđe zemlje i sitnijega kamenja. Na prostoru cijele grobnice pronalazile su se ljudske kosti koje pripadaju ostacima više pokojnika te brojni nalazi (sl. 2). Niti jedan pokojnik nije pronađen u anatomskome položaju, što bi ukazivalo kako se grobnica koristila za pokopavanje tijekom duljega razdoblja, pri čemu nije isključeno kako je i naknadno bila otvarana, što je utjecalo i na sačuvanost nalaza. Jedino je u sjeverozapadnome uglu pronađeno više ulomaka od najmanje četiri gotovo cjelovite grčke posude. Ukupna dubina grobnice iznosila je 0,7 – 1,0 m, a na njezinome dnu nalazile su se kamene ploče. Suhozidna struktura grobnice, koja je ovalnoga oblika s ravnim kraćim stranama, izuzetno je dobro sačuvana, a bila je izgrađena od složenoga većeg i manjeg kamenja (sl. 3).

U grobnici je pronađeno 1109 u pravilu izuzetno usitnjenih ulomaka keramičkih posuda, od čega 115 ulomaka prapovijesne željeznodobne keramike (10,4 %) i 994 ulomka grčke keramike (89,6 %). Ulomci prapovijesne keramike su od najmanje tri različite posude, a od tipološko odredivih ulomaka mogu se izdvojiti tek tri ručke, po jedna vertikalna ovalnoga do trapezoidnoga presjeka (posuda 1), jedna vertikalna nepravilno kružnoga presjeka (posuda 3) i jedna horizontalno postavljena D-presjeka s blagim ulegnućem s gornje strane (posuda 2). Među brojnim ulomcima keramike grčke provenijencije mogu se izdvojiti najmanje 34 različite posude (T. 1–2). Pripadaju različitim vrstama i oblicima posuda. Najviše ih pripada crnopremazanoj keramici (22 posude), s tim da u ovakvu keramiku ubrajamo i onu s danas smeđim ili crvenkastim premazom ili s jedva vidljivim tragovima premaza koji je otpao. Ovakva keramika ponekad se naziva pseudo black glaze, odnosno posude s imitacijom crnoga premaza ili pseudo-posude s crnim premazom (Prag 1992: 63; Miše 2005: 30). Uglavnom je riječ o skifima. Pojedini primjerci, najčešće s postojanim crnim premazom, imaju poluloptasti oblik s najširim promjerom u otvoru te vertikalnim gornjim dijelom i prstenastim dnom. No, imamo i brojne primjere s blago izvijenim obodom, uvučenim vratom i opet proširenim gornjim dijelom trbuha, čime se dobiva S-profilacija posude, koja se potom naglo sužava prema donjem dijelu i završava u prstenastoj stopi ili dnu. Takvi skifi uglavnom imaju premaz smeđkaste boje koji je gotovo u potpunosti otpao (T. 2: 3).

Crnopremazanoj keramici pripadaju i dva primjerka soljenki, od kojih je jedna sačuvana u cijelosti (T. 1: 1). Gotovo identična je nađena u grobu 1 u gomili 1 u Zakotorcu iz 4. st. pr. Kr. (Perkić et al. 2021b: 92), a slične posude nalazimo na lokalitetima Potirna – Grač i Kopila na Korčuli (Borzić 2017: 67–68,

¹ Istraživanjima koordinira Centar za prapovijesna istraživanja, uz sudjelovanje Odsjeka za arheologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Instituta za arheologiju i Dubrovačkih muzeja. Financijsku potporu pružili su općina Orebić i Ivan Pamić iz udruge Hrvatski dom Viganj. Voditelj istraživanja bio je prof. dr. sc. Hrvoje Potrebica, zamjenik voditelja dr. sc. Domagoj Perkić, a stručnu ekipu činili su dr. sc. Marko Dizdar, dr. sc. Borut Križ, zatim dr. sc. Miroslav Vuković i Luka Drahotusky-Bruketa s Odsjeka za arheologiju te Marta Kalebota iz Muzeja grada Korčule. Antropološku analizu provodi dr. sc. Željka Bedić iz Instituta za antropologiju.

² Broj gomile odgovara popisu dokumentiranih gomila iz terenskoga pregleda Nakovanske visoravni (Poluotok Pelješac), vidjeti: Forenbaher et al. 2001: 46–49. Zahvaljujemo kolegi dr. sc. S. Forenbaheru na ustupljenoj dokumentaciji.

Sl. 1 Plan dijela nekropole s gomilama 1.01, 1.03 i 1.04 (nacrtao: M. Vuković; obradio: D. Perkić)
 Fig. 1 Plan of part of the necropolis with mounds 1.01, 1.03 i 1.04 (drawing by: M. Vuković; processed by: D. Perkić)

148, sl. 37: 0/2), Martvilu (Čargo 2010: 61) i Vlaškoj njivi na Visu (Ugarković 2015: 378–384; 2019b: 20, 50), Starigradu na Hvaru (Migotti 1989: 25, T. 2: 7; 8: 1; Jeličić Radonić 1995: 81, 83; Kirigin et al. 2002: 247, T. V: B2–3; Miše 2005: 37, sl. 12). Crnopremazani su i ulomci jedne manje zdjelice naglašeno uvučenoga oboda, gdje je gotovo u potpunosti otpao premaz te jednoga kiliksa gdje je premaz narančasto crveni do smeđi. Običnoj finoj keramici pripadaju najmanje dvije posude, no ni kod njih nije isključeno da su nekada imali crni ili smeđkasti premaz. To se, prije svega, odnosi na ulomak oboda, vjerojatno lekita (T. 2: 2). Ovoj keramici pripada i ulomak vrča s trokutasto zadebljanim obodom. Ulomak ručke s tzv. Heraklovim čvorom (T. 1: 2) moguće pripada običnoj finoj keramici, no nije isključena ni Gnathia keramika ukoliko se crni premaz izgubio. Ručke s Heraklovim čvorom nisu česti nalazi na istočnojadranskoj obali. Poznati su primjeri s lokaliteta u Istri: Picugi kod

Poreča (Mihovilić 2002: 508–509, T. 4: 7), Mariškići kod Lupoglava (Mihovilić, Rajić-Šikanjić 2016: 62, 68, T. 1: 1), Kastva (Matejčić 1974: 56, T. II: 2), zatim u Dalmaciji: rt Ploča kod Rogoznice (Šešelj 2009: 45–46), a nalazimo ih u zaobalju, npr. u Donjem Hrasnom u Hercegovini (Lisičar 1973: 16–17, T. XIV, Fig. 49; Parović-Pešikan 1986: 46–47, T. 3: 1–2). Najviše posuda (uglavnom globuralnih vrčeva i raznih vrčića) s Heraklovim čvorom pronađeno je na brodolomu kod Žirja datiranoga u 4. st. pr. Kr. (Radić-Rossi et al. 2022: 22, sl. 48, 50, 75, 78–79). Uglavnom, ručke s Heraklovim čvorom obično se datiraju u 4. i prvu polovicu 3. st. pr. Kr. (Mihovilić, Rajić-Šikanjić 2016: 63; Parović-Pešikan 1986: 46), a pojedini autori ih povezuju s radionicama u grčkoj koloniji Faros i datiraju u kraj 4. i početak 3. st. pr. Kr. (Katić 2000: 130; Šešelj 2021: 146). Običnoj slikanoj keramici pripadaju ulomci vrča s jednom ručkom i prstenastim dnom iznad kojega se nalazi jedna crno bojana horizontalna traka. Ovakva

Sl. 2 Gomila 1.01 tijekom istraživanja – zapuna grobnice s nalazima (snimio: D. Perkić)
Fig. 2 Mound 1.01 during excavation – filling of the grave with finds (photo by: D. Perkić)

Sl. 3 Gomila 1.01 na kraju istraživanja (snimio: D. Perkić)
Fig. 3 Mound 1.01 at the end of the excavation (photo by: D. Perkić)

keramika pojavljuje su u južnoj Italiji još u 7. st. pr. Kr. i ostaje u upotrebi sve do 3. st. pr. Kr. (Ugarković 2019a: 111), a trakasti ukras nalazimo i na antičkoj keramici 6. i 5. st. pr. Kr. (Sparks, Talcott 1970: 18).

Gnathia keramici pripadaju ulomci dvije posude. Jedan skif (T. 1: 3), od kojega su preostali dijelovi narebrenoga trbuha, s vrlo slabo sačuvanim premazom svijetlo do tamnosmeđe boje. Druga je veća crnopremazana posuda, moguće krater (T. 2: 1) od kojega je sačuvan zaobljeni obod izvučen prema van. Neposredno ispod oboda je urezani valoviti motiv. Na trbuhu se nalaze najmanje po dva para horizontalno urezanih linija. Premaz je vrlo dobro sačuvan. Ovakve valovite motive imamo na skifima iz sredine i druge polovice 4. st. pr. Kr., uvezenima iz južne Italije kakve nalazimo na rtu Ploča kod Rogoznice (Kirigin 2004: 145, Fig. 5; Čače, Šešelj 2005: 165; Šešelj 2009: 56), skifima i kiliksima iz Starigrada na Hvaru (Migotti 1986: 158, T. 2: 8; 5: 5). Dva kiliksa iz južnoitalskih radionica nalaze se u fundusu Arheološkoga muzeja u Zagrebu, također datirani u sredinu i drugu polovicu 4. st., odnosno u rani i srednji Gnathia stil (Vikić, Damevski 1982: 110, 115, T. 1: 2; 9:1). Prema pojedinim autorima ovakav ukras na Gnathia keramici veže se uz radionice južne Apulije, a urezivanje se napušta krajem 4. st. pr. Kr. kada ga zamjenjuje slikanje (Green 2001: 58, 60). Među brojnim nalazima iz južne Italije ovakav ukras npr. nalazimo na mesapijskoj nekropoli u Manduriji kod Taranta datiran između zadnje četvrtine 4. i početka 3. st. pr. Kr. (Giannotta 2023: 232–233, Fig. 7, 9). Dakle, sva opisana grčka keramika može se okvirno datirati dijelom u 4. i 3. st. pr. Kr.

U grobnici su, osim keramičkih ulomaka, pronađeni predmeti koji pripadaju oružju te nošnji i nakitu. Željezni predmeti, a vjerojatno je riječ o dijelovima kopalja i noževa, izuzetno su slabo sačuvani i nije ih moguće preciznije odrediti prije završetka konzervacije. Nošnji se pripisuju nalazi fibula te igli. Pronađene su dijelovi od najmanje tri različita tipa brončanih fibula: šarnirska fibula grupe Vb (sl. 4), zatim brončana šarnirska fibula s pravokutnom nožicom i dvije fibule tipa Baška. Od igli su pronađeni ulomci od najmanje četiri dvojne igle grupe IVa, zatim najmanje četiri pseudociparske igle te jedna igla s uvijenom glavicom, uz još neke ulomke okrugloga presjeka koji bi mogli pripadati iglama. Nakitu se pripisuju brončani prsten s ovalnom pločicom kao i dijelovi od najmanje osam brončanih prstena sa spiralnim navojem na vrhu (sl. 5). U zapuni grobnice pronađen je i veliki broj jantarnih perli različitih oblika (51 cjelovite i 45 ulomaka), najčešće ovalnih i prstenastih. Brojne su i staklene perle (78 cjelovitih i 18 ulomaka) različitih oblika, a izdvajaju se nalazi četiri perle u obliku amforiske (sl. 6). Njima slični brončani privjesak sa srololikim donjim dijelom koji završava malom kuglicom i cilindričnim gornjim dijelom (sl. 6). Pronađena je i mala srebrna pločica u obliku rozete ukrašena u tehnici filigrana i granulacije koja je mogla biti dio privjeska ili naušnice (sl. 7). U zapuni groba još je pronađen veći broj ostalih brončanih predmeta: pršljen, malo dugme, dvije male karičice kao i manji

Sl. 4 Gomila 1.01 – brončana šarnirska fibula grupe Vb (snimio: D. Perkić)
Fig. 4 Mound 1.01 – bronze hinged fibula of group Vb (photo by: D. Perkić)

Sl. 5 Gomila 1.01 – brončani prsten sa spiralnim ukrasom (snimio: D. Perkić)
Fig. 5 Mound 1.01 – bronze finger ring with spiral decoration (photo by: D. Perkić)

ulomci predmeta koje će se moći bolje definirati nakon završetka konzervacije, od kojih su većim dijelom to vjerojatno dijelovi spomenutih predmeta.

Pronađeni nalazi u grobnici omogućavaju datiranje pokopavanja te ukazuju na ostvarene kulturne kontakte zajednice naseljene na Gradu. Pojedine vrste nalaza koji su detaljnije opisani u prethodnim analizama istraživanja u Zakotorcu (Perkić et al. 2021b; 2024a) ovom se prilikom neće navoditi (npr. fibule tipa Baška, dvoje igle grupe IVa, pseudociparske igle, igla s uvijenom glavicom, prsten s ovalnom pločicom i dr.). Brončane i srebrne šarnirske fibule grupe Vb (sl. 4) te šarnirske fibule s pravokutnom ili trapezoidnom nožicom na južnome dijelu istočne obale Jadrana i zaleđa detaljno su analizirane na osnovi nalaza u grobnici 1 na groblju Zakotorac – Gomile. Analiza je pokazala kako se radi o predmetima ženske nošnje koji su se na ovome prostoru nosili tijekom kraja 5. i 4. st. pr. Kr. te ukazuju na kulturne kontakte s južnim dijelom zapadnoga i srednjega Balkana (Perkić et al. 2024b). U grobnici su pronađeni ulomci od najmanje osam brončanih prstena sa spiralnim navojem na vrhu oko kojega se, sa svake strane, nalaze tri do četiri navoja oko obruča prstena koji je okrugloga presjeka (sl. 5). Dva prstena ovoga oblika pronađena su i u grobnici 1 u Zakotorcu (Perkić et al. 2021b: 96). Radi se o obliku izrađenome od žice koji do sada nije bio poznat na

Sl. 6 Gomila 1.01 – brončani i srebrni privjesak te staklene perle u obliku amforiske (snimio: D. Perkić)

Fig. 6 Mound 1.01 – bronze and silver pendant and glass beads in the shape of an amphora (photo by: D. Perkić)

Sl. 7 Gomila 1.01 – srebrna pločica (snimio: D. Perkić)

Fig. 7 Mound 1.01 – silver plate (photo by: D. Perkić)

južnome dijelu istočne obale Jadrana i zaleđa te je, poput prstenja s pločicom, vjerojatno predstavljalo oznaku identiteta pokojnika/ice koji su ih nosili. Ovo je prstenje bilo izrađeno od jedne ili dvije spojene žice koje se uvijaju u spiralu na vrhu i koja sa svake strane ima omotane krajeve tijela prstena. Prstenje ovoga oblika H. Guiraud svrstava u tip 6d (Guiraud 1989: 193, Fig. 36d) kojega smatra dugotrajnim i jednostavnim oblikom rasprostranjenim na Mediteranu, na prostoru Galije posebno od 1. st. pr. Kr., te traju sve do 4. st. (Guiraud 1989, 193–194, Fig. 39). J. Waldhauser ih svrstava u tip 730 kojega datira u kraj ranoga i srednji laten, odnosno od početka 3. st. pr. Kr. (Waldhauser 1998: 90–91, Abb. 5, Tab. 10). To potvrđuje nalaz prstena u ženskome grobu 161 na groblju Münsingen – Rain datiranome u prijelaz ranoga u srednji laten, oko početka 3. st. pr. Kr. (Hodson 1968: 60, 145). Pronađeni su i na groblju Giubiasco gdje su izdvojeni kao tip 4 i datirani su u 2. – 1. st. pr. Kr. (Pernet et al. 2006: 115, Fig. 4.11, Grob 16: 9). Ovo prstenje traje sve do kasne antike, odnosno 4. st., no tijekom dugoga trajanja ne doživljava bitne promjene izvornoga oblika (Riha 1990: 42, T. 12: 214–215). S obzirom na spiralni navoj na vrhu, ovome prstenju slične kompleksne naušnice kakve su pronađene u ostavi iz Jagodnje Gornje iz faze Va liburnske kulture (4. – 3. st. pr. Kr.), odnosno na ovakav je način bio oblikovan obruč s kojega vise

kompozitni privjesci. Razlika se prepoznaje, čini se, što je spiralni navoj nešto manji i sa svake strane ima više navoja oko tijela obruča (Batović 1974: 176, T. XXIII: 9; XXXIII–XXXIV; 1987: 366, T. XLI: 9). S obzirom da nedostaju podaci o funkcionalnome položaju ovoga prstenja u grobnici u gomili 1.01, može se pretpostaviti kako se radilo o prstenju kojega su vjerojatno nosile žene i djevojčice. Veći broj prstenja potvrđivao bi pretpostavku o višestrukome pokopavanju u grobnicu, iz koje su poznate i brojne jantarne i staklene perle.

Većina staklenih perli je ovalnoga oblika i jantarne do smeđe boje. Još se izdvaja jedna veća tamnoplava perla ukrašena motivom veće bijele kružnice unutar koje se nalazi više manjih bijelo-plavih motiva oka. Za datiranje groba važni su nalazi četiri perle u obliku amforiske (sl. 6). Po jedna je od prozirnoga mliječno bijeloga i zelenkasto plavoga stakla, a dvije su jantarne boje. Staklene perle u obliku amforiske jedan su od oblika koji je u posljednja tri desetljeća bio predmetom brojnih analiza. Za njih se pretpostavlja kako su izrađivane u makedonskim radionicama, a pronađene su na velikome prostoru – od Makedonije, Apeninskoga poluotoka i istočne obale Jadrana, pa sve do srednje Europe (posljednje rasprave o ovim perlama: Rustoiu 2015: 365–373, Fig. 3; Blečić Kavur, Kavur 2017: 100–106, sl. 4; Kavur 2019; 2022). Datiraju se u 4. st. pr. Kr., a najbliži nalazi poznati su iz grobova III i IV u Vičjoj Luci (Blečić Kavur, Kavur 2017: 100, Fig. 1: 15; 3) i u tumulu iz Momišića (Velimirović–Žižić 1966: 199, sl. 41f; Kavur 2019: 14, sl. 2). Nalazi iz tumula u Momišićima, datirani u 4. – 3. st. pr. Kr., pokazuju izravne usporedbe s nalazima iz Nakovane i Zakotorca. U Momišićima je pronađena i veća tamnoplava perla s ukrasom više bijelo-plavih motiva oka u većoj bijeloj kružnici (Velimirović–Žižić 1966: 199, sl. 41a; Kavur 2019: 14, sl. 2). Veliki broj različitih staklenih perli pronađen je i u nešto mlađim grobnicama na nekropoli Kopila (Eterović-Borzić 2017).

Perlama u obliku amforiske slični brončani privjesak sa srcolikim donjim dijelom koji završava kuglicom. Na prijelazu u gornji cilindrični dio, koji je izgleda završavao oštećenom ušicom, nalaze se dva uska prstenasta zadebljanja (sl. 6). Slični su privjesci oblika amforiske pronađeni na nalazištima u Hercegovini. U analizi staklenih perli u obliku amforiske P. Popović navodi kako se slični privjesci od zlata pojavljuju u Grčkoj i Makedoniji od kasnoarhajskog razdoblja, dok su u Grčkoj i na južnome Balkanu mogli biti izrađeni i od bakrene slitine ili jantara (Popović 1997: 168, 170, Fig. 3: 1–9; Rustoiu 2015: 365, Fig. 1). U tumulu iz Plane kod Bileće pronađena je mala srebrna perla oblika amforiske s cilindričnim gornjim dijelom koji je probušen, dok je donji dio srcolik i završava kuglicom (Truhelka 1901: 10, sl. 13). U ostavi/depou iz Ošanića pronađen je brončani privjesak srcolikoga tijela s kuglicom na dnu kao i još 12 malih privjesaka s izduženijim tijelom, dvije kuglice na dnu i izbočenjem s gornje strane (Marić 1996: 60, T. 18: 3; 19: 13). Z. Marić je ostavu datirao u 2. st. pr. Kr., dok je s druge strane datirana u prvu polovicu

3. st. pr. Kr. (Gebhard 1991). U bogatome grobu iz Petilepa kod Beranaca nalazio se zlatni privjesak u obliku amforiske ukrašen granulacijom (Mikulčić 1966: 219, sl. 8b). Iz svetišta u Olympiji poznat je veći broj brončanih privjesaka s ovalnim tijelom i cilindričnim vratom, s kuglicom na vrhu i dnu, od kojih su neki i ukrašeni. Datirani su u 6. st. pr. Kr. (Philipp 1981: 366–370, Pl. 25; 82: 1290–1315). D. Ignatiadou za privjeske ovoga oblika s kuglicom na dnu (*pointed vase-shaped pendants*) navodi kako se pojavljuju od 7. st. pr. Kr., a mogli su biti izrađeni od zlata, srebra, stakla, rjeđe od bakrene slitine, keramike, bjelokosti i jantara. Oni od zlata bili su neukrašeni ili su ukrašeni filigranom i/ili granulacijom, pri čemu neki imaju i niz dodataka na tijelu. Nalazili su se na ogrlicama s drugim privjescima, o čemu svjedoče nalazi s nekoliko groblja u Makedoniji kao što su Sindos, Pydna i dr. Za staklene perle u obliku amforiske ističe se kako se pojavljuju u 4. st. pr. Kr. te su od bezbojnoga ili plavoga stakla (Ignatiadou 2012: 624–625, Fig. 2). Usporedbe za staklene perle oblika amforiske kao i brončani privjesak sličnoga oblika vjerojatno ukazuju na njihovo idejno porijeklo u Makedoniji.

Vjerojatno se isto izvorište može pretpostaviti i za malu oštećenu srebrnu pločicu u obliku rozete ukrašenu u tehnici filigrana i granulacije, koja bi mogla biti dio privjeska ili naušnice (sl. 7). Stražnja strana je ravna. Dvostruka zlatna rozeta i sa svake strane još jedna manja, nalazili su se na gornjem dijelu privjeska u obliku glave lava iz bogatoga paljevinskog groba 150 na nekropoli Golem Grad na Prespanskom jezeru. Sa svake strane još je bila po jedna staklena amforiska. Privjesak je datiran u sredinu 4. st. pr. Kr. (Bitrakova Grozdanova 2011: 167–170, 277–279, H-57–H-58; Kavur 2022: 16, Fig. 2). Ovakve se pločice u obliku rozete ili lotosa nalaze kao dijelovi kompleksnih zlatnih ogrlica, na kojima su i zlatne perle u obliku amforiske, koje su pronađene u bogatim grobnicama u Makedoniji datiranim u 5. – 4. i početak 3. st. pr. Kr. (Dági 2019: 92, Fig. 8–9; 11; 14). S obzirom na kontekste u Makedoniji, nije isključeno kako su se brončani privjesak u obliku amforiske i srebrna pločica oblika lotosa iz grobnice gomile 1.01 možda nalazili na istoj ogrlici sa staklenim perlama ovoga oblika. Još se može spomenuti sličan ukras rozete na gornjem dijelu zlatnih naušnica s privjeskom u helenističkoj grobnici 2 na nekropoli Budva. Datirane su u 3. st. pr. Kr. i smatraju se importom iz Taranta (Marković 2012: 19, 82–83, sl. 16, T. 4: 1–3).

Pronađeni nalazi kao i usporedbe ukazuju kako se u grobnicu gomile 1.01 pokopavalo tijekom 4. pa do u prvu trećinu 3. st. pr. Kr., pri čemu je i poslije toga izgleda bila otvarana. Upravo višestruko pokopavanje u grobnice ovoga tipa³ utječe na sačuvanost nalaza kao i ljudskih ostataka, odnosno nije pronađen niti najmlađi pokojnik u anatomske položaju s nalazima koji bi bili na funkcionalnome položaju.

GOMILA NAK 1.03

Južno od gomile 1.01 nalazi se veća gomila 1.03 koja je također relativno pravilnoga kružnog oblika (sl. 1). Promjer gomile iznosi 10 m, dok visinom prati konfiguraciju terena, odnosno padinu koja se postupno spušta od sjevera prema jugu, gdje je vanjski vijenac neznatno iznad površine okolnoga terena. Radi se o prstenastome tipu gomile s tri vijenca koji su relativno dobro očuvani, osim sjevernoga i zapadnoga dijela vanjskoga vijenca. Istraživanja su započela definiranjem suhozidne konstrukcije vijenca i središnje grobnice. Vanjski i središnji vijenac, a dijelom i onaj unutarnji, izgrađeni su od krupnijega kamenja. Drugi se vijenac nalazi oko 1,0 m od vanjskoga, a treći oko 0,70 m od drugoga. Prosječna širina vijenca je 0,28 do 0,43 m. U središnjem dijelu gomile nalazi se pravokutna suhozidna grobnica koja je slabo sačuvana, posebno u zapadnome dijelu (sl. 8). Suhozidna struktura grobnice izgrađena je od većega kamenja između kojega se nalazi ono manje. Vanjske dimenzije grobnice iznose 3,43 x 2,43 m, a unutarnje 2,14 x 1,57 m. Zapuna na vrhu između vijenca, zatim između središnjega vijenca i grobnice kao i na vrhu grobnice sastoji se od sitnijega kamenja ispod kojega se nalazi ono krupnije, posebno između vijenca. U grobnici se, ispod sitnijega kamenja, nalazi sloj tamnosmeđe zemlje i sitnoga kamenja čija debljina u prosjeku iznosi oko 0,25 do 0,30 m. U tom je sloju pronađeno nekoliko ulomaka ljudskih kostiju. U dijelu oko grobnice (između drugoga i središnjega vijenca te trećega vijenca i grobnice), najvećim dijelom sa sjeverne i zapadne strane, pronađena je veća količina keramičkih ulomaka grčkih i prapovijesnih posuda, zatim jedna jantarna perla, ulomak tuljca vjerojatno od koplja i tri morska puža (*Cerithium vulgatum*).

Ukupno je pronađeno 780 ulomaka keramičkih posuda, od čega 19 prapovijesnih i 761 ulomak grčke keramike. Ulomci pripadaju od najmanje tri prapovijesne i 31 različite grčke posuda. Kod prapovijesne keramike riječ je o ulomcima trbuha, zatim jezičastoj pravokutnoj dršci te po jednoj manjoj trakastoj i jednoj horizontalno postavljenoj ručki ovalnoga presjeka. S obzirom na veličinu i fakturu, ulomci pripadaju različitim posudama. Keramički ulomci posuda grčke provenijencije izuzetno su fragmentirani te se na osnovi oblikovno i tipološko odredivih ulomaka može govoriti o najmanje 31 posudi.

Opet su najbrojnije crnopremazane posude, njih 13. Pojedini ulomci pripadaju dvjema narebrenim šalicama koje obično imaju naglašenu S-profilaciju oboda i vrata koji se nastavlja u polukružni trbuh sa završetkom u ravnome dnu. Plitka, trakasta i tanka ručka izlazi i izdiže se iznad oboda, pa se vraća u gornji dio trbuha neposredno ispod vrata. Obično se ispod ručke nalazi urezani ili udubljeni X motiv. Crni premaz šalice u pravilu prekriva cijelu površinu posuda, osim samoga ravnog dna, visoke je kvalitete i često dobro sačuvan. Ovakve šalice, ponekad s vertikalnim rebrima (plitki žlijebovi ili urezi), poznate su od sredine 5. st. pr. Kr. nadalje,

³ Bjoarheološku analizu grobnica 1.01, 1.03 i 1.04 provela je dr. sc. Željka Bedić iz Instituta za antropologiju. U grobnici gomile 1.01 izdvojeni su ostaci 13 pokojnika – sedam odraslih i šestoro djece.

Sl. 8 Gomila 1.03 tijekom istraživanja – dno gornjega groba (snimio: D. Perkić)
 Fig. 8 Mound 1.03 during the excavation – the bottom of the upper grave (photo by: D. Perkić)

na atenskoj agori (Talcott 1935: 508–509; Sparks, Talcott 1970: 72, 250, Pl. 11: 201, 205, Fig. 3: 201, 205) i korintskoj akropoli (Pease 1937: 280–281, sl. 17: 55–56). Relativno su česte i na našim prostorima, najbliže su primjerci iz Zakotorca na Pelješcu, gdje smo pisali o takvim posudama (Perkić et al. 2021b: 90–92). Kod ovdje prikazanoga primjerka (T. 2: 4) crni se premaz gotovo u potpunosti izgubio, a vidljiv je onaj smeđkasto crvene boje. Od ostalih ulomaka crnopremazanih posuda imamo vrlo široki repertoar od velikih skifa, skifa S-profilacije, amforiska, unguentarija, šalice ili zdjelica, enohoje, tanjura i sl.

Alto Adriatico keramici u pravilu pripadaju ulomci od najmanje pet različitih skifa. Dva pripadaju velikim skifima visine do 15 cm i gotovo zadane kompozicije, gdje se ispod vrha oboda nalazi bordura, najčešće u vidu raznih geometrijskih motiva. Potom slijede po jedna uža linija, traka, pa opet linija. Slijedi centralni motiv (geometrijski ili vegetabilni), pa opet dvije uže trake neposredno iznad prstenastoga dna tamno obojanoga s vanjske strane. Kod primjeraka iz Nakovane u pravilu je riječ o slikanju meandara i sličnih geometrijskih motiva koji su obično na truhu kao središnji motiv ili na vratu kao bordura ili visećih trokuta neposredno ispod bordure na vratu posude (T. 3: 2). Takve, gotovo

identične nalaze imamo i u obližnjem Zakotorcu, gdje smo navodili odgovarajuće usporedbe s ostalim lokalitetima (Perkić et al. 2021b: 90–93), prije svega u Vilinoj špilji iznad izvora Omble (Perkić 2021: 80, sl. 7). Tri skifa, također Alto Adriatico keramike, pripadaju skifima čiji obod, vrat i truh imaju S-profilaciju, a kao centralni motiv su nizovi, ponekad nepravilnih crnolinijski slikanih motiva spirala. Osim u spomenutoj Vilinoj špilji, takve skife nalazimo i u obližnjoj Spili u Nakovani (Forenbaier, Kaiser 2003: 91), ali i drugim lokalitetima na istočnojadranskoj obali kao što su rt Ploča kod Rogoznice (Kirigin 2004: 145, 147, Fig. 8; Čače, Šešelj 2005: 165, Fig. 15; Šešelj 2009: 43–44), Starigradu na Hvaru (Kirigin 2000: 136, Fig. 4, T. III), Podgrađu kod Benkovca (Asseria) (Govorčin, Borzić, 2018: 36, T. I: 1), uvijek datirani u drugu polovicu 4. st. ili eventualno sam početak 3. st. pr. Kr. Naravno, najčešći su na gornjojadranskom prostoru, npr. u Numani (Landolfi 1997: 143, 149), Spini (Berti 1997: 153) ili Adriji (Tamassia 1997: 203). Sudeći po fakturi i ostacima linijskoga slikanja, moguće je da ovoj keramici pripišemo i ulomak zdjelice ili tanjura sa zadebljanim i prema van izvučenim obodom. S unutarne strane djelomično je sačuvan smeđi do crni premaz, a s vanjske strane, neposredno ispod oboda, je

Sl. 9 Gomila 1.03 na kraju istraživanja – dno donjeg groba (snimio: D. Perkić)
Fig. 9 Mound 1.03 at the end of the excavation – the bottom of the lower grave (photo by: D. Perkić)

naizmjenični motiv nepravilnih pravokutnika između po dvije vertikalne linije. Ispod je šira smeđa traka, sve izvedeno u tamnosmeđoj boji (T. 3: 1).

Običnoj finoj keramici pripisujemo najmanje četiri različite posude, odnosno ulomke od pojednoga vrča, unguentarija, lekita i enohoje. Crvenofiguralna keramika je rijetko zastupljena, sa svega dvije posude. Jednim ulomkom skifa i prikazom glave ženskoga lika od koje je preostalo oko i obrva te nešto više od izuzetno usitnjenih i razlistanih ulomaka jednoga kratera. No, s vanjske strane ruba oboda vidi se uobičajeni ukras u vidu crvenofiguralnoga prikaza lovorove grančice koja teče skroz uokolo posude, što je vrlo karakterističan prikaz upravo na atičkim zvonolikim kraterima od zadnjih desetljeća 5. kroz cijelo 4. st. pr. Kr. (Moore 1997: 31–34, Fig. 303, 318, 319, 343 etc.), ali i onim gornjejadranskim, npr. u Spini (Zamboni 2016: 100, 106, Fig. 100) i cijeloj južnoj Italiji (Trendall 1987: 24–25, 32–33, 45, 72, T. 1; 5; 12; 26 etc.). Posebno je zanimljiv ulomak manjega lekita s mrežastim ukrasom na truhu (T. 3: 3) izvedenim crnom bojom na keramičkoj površini posude. Zatakve posude obično se smatra kako su proizvedene u radionicama Apulije i Kampanije u drugoj polovici ili zadnjoj četvrtini 4. st. pr. Kr. Na istočnojadranskoj obali su najčešći na nekropolama Ise (šest komada), o čemu je iscrpno pisao B. Čargo (2017) i drugi autori

(Ugarković 2019b: 31, 51). S drugih lokaliteta poznati su tek iz katedrale sv. Stošije u Zadru (Čondić, Vuković 2017: 93), gradine Sutilija kod Trogira (Paraman, Ugarković 2021: 73–74, sl. 132) i Budve (Popović 1994: 286, br. 470). U novijoj literaturi ih se svrstava u crno oslikanu keramiku (*a decorazione nera*) apulske proizvodnje (Palmentola 2007: 399–405).

Gnathia keramici pripadaju ulomci od najmanje dva skifa. Jedan od njih (T. 3: 4) ima visoko profiliranu stopu raščlanjenu s dva vertikalna žlijeba koja se nastavlja u narebreni trbuh koji završava urezanom horizontalnom linijom malo ispod oboda. Prostor između vrha oboda i rezane linije crno je obojan, bez dodatnoga slikanja. Tragovi crnoga premaza vidljivi su i na truhu, no slabo su očuvani. Ovakvi skifi pripisuju se apulskim (Canosa) ili mesapijskim radionicama s početka 3. st. pr. Kr., a slični su nađeni i na Kopili na Korčuli (Radić et al. 2017: 166, sl. 3/7). S obzirom da se inače narebreni trbusi, odnosno kanelure javljaju u zadnjoj fazi Gnathia keramike, od kraja 4. do početka 2. st. pr. Kr. (Miše 2010: 29–30), s tim da su dublje, šire i pažljivije udubljene kanelure karakteristične za ranije dijelove kasne faze (Miše 2010: 30), opravdano možemo i ove ulomke datirati u kraj 4. ili početak 3. st. pr. Kr.

Od svih opisanih ulomaka keramičkih posuda oko 60 % ih je pronađeno izvan centralne grobnice,

što možda ukazuju na otvaranje grobnice te odlaganje posuda u neposrednu blizinu oko nje, no nije isključeno niti da predstavljaju ostatke povezane s provedbom kompleksnoga grobnog rituala.

Čišćenjem gornjega dijela grobnice, osim keramičkih ulomaka, pronađeni su i ostaci pokojnika te metalni predmeti. Izdvajaju se fibula tipa Baška, ulomak dvojne igle tipa IVa, tri brončane karičice, ulomci željeznoga koplja kao i manji ulomci brončanih predmeta. Još su pronađeni kameni pršljen, glatka srebrna perla u obliku amforiske s uskim vratom i ljevkastim gornjim dijelom (sl. 6), sedam morskih puževa (*Cerithium vulgatum*), 57 cjelovitih i sedam ulomaka jantarnih perli te tri staklene perle. Na dnu su se nalazile složene kamene ploče koje su predstavljale dno gornjega groba (sl. 8). Njihovim uklanjanjem uočen je donji grob sa zapunom od crvenkaste rahle zemlje debljine 0,3 do 0,5 m, u kojoj su također pronađeni ulomci ljudskih kostiju i prapovijesne keramike. Još su pronađena 44 manja kalotasta dugmeta s ušicom, zatim ulomci brončane igle (možda s uvijenom glavicom), dvije spiralne vitice za kosu, brončana karičica, manji ulomci brončanih predmeta, pet jantarnih i jedna staklena perla. Na dnu groba nalazila se stijena, s time da je u središnjem dijelu bilo prirodno udubljenje (škrapa) u kojoj je bilo najviše ljudskih kostiju (sl. 9). U donjem grobu pronađeno je sveukupno 40 isključivo prapovijesnih keramičkih ulomaka od najmanje tri različite posude. Prevladavaju usitnjeni ulomci trbuha smeđkaste do crvenkaste boje te ulomci dvije trakaste, vertikalno položene ručke ovalnih presjeka, obje od relativno manjih posuda. Jedna od ručki ima blago uzdužno udubljenje.

Pronađeni nalazi u grobnici, kao i stratigrafski odnos gornjega i donjega groba, omogućavaju njihovo okvirno datiranje, pri čemu predmeti koji su opisani u prethodnim analizama (npr. fibula tipa Baška, dvojna igla grupe IVa, spiralne vitice za kosu, mala kalotasta dugmad, kameni pršljen i dr.: Perkić et al. 2021b; 2024a) neće se posebno analizirati. Zanimljivi su nalazi morskih puževa (*Cerithium vulgatum*) koji se na prapovijesnim naseljima pronalaze kao ostaci hrane, dok se nalazi u grobovima, posebno ako su naknadno obrađeni i probušeni, promatraju kao dio nakita. Važno je istaknuti kako su u gornjem grobu pronađeni ulomci grčkih posuda, dok ih nije bilo u donjem grobu.

Istraživanja gomile 1.03 također pokazuju kako se u grobnicu višekratno pokopavalo tijekom duljega razdoblja.⁴ Nalazi iz gornjega groba ukazuju na pokopavanje tijekom 4. i prve polovice 3. st. pr. Kr., dok bi donji grob trebao biti stariji, s nalazima vjerojatno s kraja 5. i početka 4. st. pr. Kr. Međutim, u antropološkoj analizi uočeno je kako je moguće spojiti pojedine kosti iz gornjega i donjega groba, čime se otvaraju pitanja

o kompleksnoj pogrebnoj praksi u ovoj grobnici.

GOMILA NAK 1.04

Gomila 1.04 nalazi se oko 11 m južno od gomile 1.03, pri dnu padine (sl. 1). Promjer gomile iznosi 12 m. Na površini se jedva prepoznaju tri koncentrična vijenca izgrađena od većega kamenja koji se blago stepenasto uzdižu prema zaravnjenoj sredini gdje se nalazi pravokutna grobnica. Prostor između vijenaca također je na vrhu ispunjen sitnijim kamenjem. Čini se kako je dio kamenja s gomile odnesena, a ona prati konfiguraciju terena koji se spušta od sjevera prema jugu. Sjeverni dijelovi gomile su u razini s okolnim terenom, dok se vijenci bolje prepoznaju na južnoj, nižoj strani. Vanjski vijenac gomile sastoji se od krupnijega kamenja, dok dijelom vijenac predstavlja stijena. Oko 1,0 m od vanjskoga vijenca nalazi se onaj drugi širine u prosjeku oko 0,7 m. Oko središnje grobnice nalazi se treći vijenac izgrađen od jednoga reda krupnijega kamenja koje se tek nazire na površini gomile. U središnjem dijelu gomile nalazi se pravokutna suhozidna grobnica orijentacije istok – zapad. Rubovi su bili od jednoga reda krupnijega kamenja, pri čemu je sjeverna strana slabo sačuvana i grobnica u tome dijelu nestaje u nasipu gomile. Vanjske dimenzije grobnice iznose 4,30 x 2,60 m, a unutarne 2,50 x 1,20 m. Dubina grobnice iznosila je 1,32 m (sl. 10).

Na vrhu grobnice nalazila se zapuna od sitnijega kamenja čija je debljina iznosila oko 0,6 m. U njoj je pronađen samo jedan ulomak grčke crnopremazane keramike. Ispod se nalazila zapuna od crvenkaste i tamnosmeđe zemlje sa sitnijim i dijelom krupnijim kamenjem debljine oko 0,45 m. U ovome sloju bilo je više ulomaka keramičkih posuda i željeznih predmeta, svega nekoliko ulomaka ljudskih kostiju, zatim ukrašena staklena gema te još jedna staklena gema ili aplikacija kao i ulomak kremenca. Ispod se nalazila zapuna od crvenkaste zemlje s krupnijim kamenjem i kamenim pločama koji predstavljaju dno grobnice. S obzirom na mali broj pronađenih nalaza i manju količinu ljudskih kostiju,⁵ odnosno njihovu fragmentiranost i raspoređenost po zapunama, zatim nedostatak sjevernoga ruba grobnice kao i veću količinu krupnijega kamenja u zapuni (vjerojatno ostatak nekadašnje konstrukcije grobnice), može se zaključiti kako je grobnica bila ranije devastirana. S obzirom da su zapune bile pravilno uslojene, izgleda kako je do devastacije došlo vrlo davno i na nju ništa nije ukazivalo na površini gomile.

U zapunama grobnice pronađena su 22 ulomka keramičkih posuda, od čega tri prapovijesna i 19 ulomaka grčke keramike. Ulomci pripadaju najmanje

⁴ Iz grobnice gomile 1.03 izdvojeni su ostaci 10 pokojnika – pet odraslih i pet djece.

⁵ Iz grobnice gomile 1.04 izdvojeni su ostaci četiri pokojnika – dvoje odraslih i dvoje djece.

Sl. 10 Gomila 1.04 na kraju istraživanja (snimio: D. Perkić)
Fig. 10 Mound 1.04 at the end of the excavation (photo by: D. Perkić)

jednoj prapovijesnoj i šest različitih grčkih posuda. Prapovijesnoj posudi pripadaju ulomci trbuha. Ulomci grčkih posuda izuzetno su fragmentirani te se na osnovi tipoloških elemenata i razlika može govoriti o najmanje šest posuda: dva mala crnopremazana skifa, crnopremazani skif s vertikalnim urezima, dva crnopremazana narebrena skifa Gnathia keramike i crnopremazana posuda nedefiniranoga tipa.

Od crnopremazanih skifa uglavnom su sačuvane ručke ili dijelovi trbuha. Pojedini su ulomci ukrašeni okomitim urezima, pri čemu se kod primjerka s okomitim rebrima/kanelurama može govoriti o Gnathia keramici. Ulomci ručki skifa prema fakturi ne pripadaju Gnathia skifosu i ne može ih uže tipološki definirati, osim navesti kako su crnopremazani. Zbog toga je i njihova datacija prilično široka, od 4. do u 1. st. pr. Kr. Što se tiče Gnathia skifa (T. 3: 5), on izgleda da pripada trećoj fazi Gnathia keramike za koju su od oblika najkarakterističniji upravo skifi, sa slikanim motivom nazubljene pile između oboda i narebrenoga trbuha (Miše 2010: 107–108; 2013: 108–112). Ova se faza ponekad naziva kasna kanuzijska skupina (KKG), čija se proizvodnja smješta od sredine do kraja 3. st. pr. Kr., a proizvodila se i u isejskim radionicama (Kirigin

1990: 63; Green 2001: 62–63). Slični primjerci pronađeni su i u obližnjoj Spili iznad Nakovane (Forenbaher, Kaiser 2003: 85, 90), Kopili na Korčuli (Borzić 2017: 73–75) i Visu (Ugarković 2019a: 79–80) te drugim lokalitetima (Miše 2015: 28).

U zapunama grobnice pronađen je i veći broj ulomaka željeznih predmeta, posebno uz južni rub grobnice. Pojedini ulomci vjerojatno pripadaju dijelovima noževa i kopalja. Ističe se nalaz staklene geme okrugloga oblika i polukružnoga presjeka koja je s donje strane ravna. Nепреpoznatljiv urezani ukras nalazi se na polukružnoj površini s gornje strane, a možda je riječ o prikazu konjanika. Za drugi ulomak nije moguće zaključiti o kakvom se predmetu radi, vjerojatno također malog gemi okrugloga oblika. Pronađen je i kremenit ulomak koji za sada samo svjedoči o namjernome lomljenju sirovine, no ne i kojem razdoblju pripada.

Istraživanja gomile 1.04 pokazala su kako se radi o najoštećenijoj gomili koja je do sada bila istraživana na nekropoli Zmijna. Ona se nalazi pri dnu padine, blizu polja, zbog čega je vjerojatno bila korištena kao izvor kamenja za podizanje različitih suhozida koji se nalaze u njezinoj blizini. Malobrojni nalazi, prije svega ulomci grčkih posuda, ukazivali bi

navišestrukopokopavanje u grobnicu tijekom 3. st. pr. Kr.⁶ Osim ulomaka keramičkih posuda, još se izdvaja nalaz okrugle staklene geme (*intaglio*) jantarne boje sa slabo vidljivim prikazom koja se vjerojatno nalazila na prstenu. Nalaz geme s prikazom žene poznat je iz grobnice 3 na nekropoli Kopila koja je datirana u 3. – 1. st. pr. Kr. (Eterović Borzić 2017: 114, sl. 63, kat. br. 3/45). Prsten s gemom pronađen je i u tumulu iz Momišića, s nalazima datiranim u 4. – 3. st. pr. Kr. (Velimirović-Žižić 1966: 198, sl. 38). Zlatno masivno prstenje s gemom na kojoj je prikaz božanstva, pronađeno je u bogato helenističkoj grobnici 2 na nekropoli u Budvi, a datirano je u drugu polovicu 3. st. pr. Kr. (Marković 2012: 19–20, 85–86, sl. 28, T. 4: 6, 8–9). Geme su pronađene i u istraživanjima Diomedova svetišta na rtu Ploči, a datirane su od 3. do 1. st. pr. Kr. (Šešelj 2017).

Tijekom istraživanja, nakon djelomičnoga raščišćavanja raslinja, u južnome podnožju brda Zmijna, pronađene su još dvije znatno oštećene gomile. Gomila 1.08 nalazi se 15 m jugozapadno od gomile 1.04. Radi se o gomili prstenastoga tipa, no zbog znatne devastiranosti, vijenci nisu vidljivi u cijelosti. Najbolje je ostao sačuvan vanjski vijenac. Promjer gomile iznosi oko 16 m, a sačuvana visina 1,0 – 1,5 m. Izgleda kako je središnja grobnica već ranije bila devastirana. Gomila 1.09 nalazi se oko 10 m jugoistočno od gomile 1.08, odnosno 20 m jugoistočno od gomile 1.04. Zbog njezine velike devastiranosti, upitno je da li je riječ o gomili prstenastoga ili klasičnoga kupolastog tipa. Najbolje je sačuvan vanjski vijenac u južnome dijelu. Promjer gomile iznosi oko 8 m, a sačuvana visina do 1,0 m. Na površini je, osim uz južni vanjski rub, vidljivo uglavnom sitnije kamenje. Provedeno je snimanje obje gomile kako bi se unijele u plan nekropole te je napravljena fotodokumentacija.

ZAKLJUČAK

Na prostoru Nakovane, na jugoistočnoj padini brda Zmijna, tijekom 2021. – 2022. godine istražena su tri gomile prstenastoga tipa (sl. 1). Najbolje je bila sačuvana grobnica u gomili 1.01 koja se nalazi na vrhu istočne padine brda (sl. 3). Gomile su imale središnju suhozidnu grobnicu oko koje su bila dva ili tri kamena vijenca, dok se između njih nalazilo nasuto kamenje. U sve tri grobnice dokumentirano je višestruko pokopavanje, odnosno pronađeni su ostaci više pokojnika. Ovakav je grobni ritual bio karakterističan na srednjem i južnom dijelu istočne obale Jadrana i zaleđa, posebno u željeznome dobu (Čović 1987: 448, 469–470, 477; Marijan 2001: 43,

56, 122–124, bilj. 410; Perkić et al. 2024c: 30–34). Na osnovi nalaza nošnje i nakita kao i grčkih posuda, u grobnice se pokopavalo vjerojatno od kraja 5. do u 3. st. pr. Kr. Otkriće gornjega i donjega groba u gomili 1.03 ukazuje na dulje korištenje gomile za pokopavanje te provedbu složenih pogrebnih rituala. Brojem nalaza izdvaja se grobnica u gomili 1.01 koji ukazuju na pokopavanje tijekom 4., pa vjerojatno sve do u prvu trećinu 3. st. pr. Kr. Pronalazak staklene geme u zapuni najoštećenije grobnice u gomili 1.04. možda ukazuje na pokopavanje u gomile prstenastoga tipa i kasnije tijekom 3. – 2. st. pr. Kr., no kako je ona najvećim dijelom bila uništena ranije, to sa sigurnošću nije moguće zaključiti.

Dosadašnja istraživanja pokazuju kako prostor Nakovane predstavlja važan i kompleksan kulturni krajolik na južnome Jadranu s naseljem na Gradu i ravnim grobovima te gomilama oko njega kao i Spilom kao svetištem. Rezultati dosadašnjih istraživanja na nekropoli Zmijna svjedoče o kompleksnoj grobnoj arhitekturi i pogrebnim praksama, dok pronađena materijalna ostavština, prije svega predmeti nošnje i nakita, ukazuju na kulturnu povezanost s nalazištima na južnome dijelu istočne obale Jadrana i zaleđa, posebno onima na Pelješcu i Korčuli te onima smještenima uz donji tok rijeke Neretve. Importi grčke keramike ukazuju na intenzivne kontakte s kolonijama na istočnoj obali Jadrana, ali vjerojatno i onima s druge strane Jadranskoga mora, dok bi otkriće staklenih perli u obliku amforiske i srebrne pločice u obliku rozete ukazivali i na kontakte s prostorom Makedonije.

Otkriće ravnih grobova iz kasnoga brončanog i starijega željeznoga doba, uz veći broj gomilā iz željeznoga doba, pa i onih kupolastih koje su starije, ukazuju na važnost daljnjih istraživanja nekropole na položaju Zmijna u proučavanjima pogrebnih običaja i materijalne ostavštine za cijeli južni Jadran tijekom 2. i 1. tis. pr. Kr.

NAPOMENA

Rad je dijelom podržan od strane projekta *Transformacije identiteta kroz prošlost* (TIPS) koji financira Europska Unija – NextGenerationEU.

6 Radiokarbonska datiranja obavljena su u laboratoriju Isotop-tech Zrt, No. 18/C Bem tér, Debrecen, Mađarska. DeA-49189, I/3901/1, Nakovana U3 Bone, Conventional ¹⁴C age (yrs BP) 2180 ± 20, Calibrated calendar age (cal AD/BC) (2σ) BC 360–160. DeA-49190, I/3901/2, Nakovana U3 Bone, Conventional ¹⁴C age (yrs BP) 2186 ± 20, Calibrated calendar age (cal AD/BC) (2σ) BC 360–170.

Literatura

Bibliography

- Batović, Š.** 1974, Ostava iz Jagodnje Gornje u okviru zadnje faze liburnske kulture, *Diadora*, Vol. 7, 159–245.
- Batović, Š.** 1987, Liburnska grupa, in: *Praistorija jugoslavenskih zemalja. V: Željezna doba*, Benac A. (ed.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 339–390.
- Berti, F.** 1997, Catalogo, in: *Classico Anticlassico, Vasi Alto-Adriatici tra Picena, Spina e Adria, Ancona – Palazzo Ferretti – Museo Archeologico Nazionale delle Marche 20 aprile – 13 settembre 1997*, Berti F., Bonomi S., Landolfi M. (eds.), Soprintendenze Archeologiche per le Marche, per l'Emilia Romagna e per il Veneto, Edizioni Aspasia, San Giovanni in Persiceto, 81–209.
- Bitrakova Grozdanova, V.** 2011, *Golem Grad. Preska I*, Makedonska akademija na naukite i umetnostite – Dante, Skopje.
- Blečić Kavur, M., Kavur, B.** 2017, Many shades of translucent: amphoriskos-shaped glass beads from Vičja luka, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 110(1), 93–112.
- Borzić, I.** 2017, Keramički nalazi / Ceramic finds, in: *Grad mrtvih nad poljem života*, Nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli / The City of the Dead above the Field of Life, Necropolis of Kopila hillfort on the island of Korčula, Fadić I., Eterović Borzić A. (eds.), Muzej antičkog stakla, Zadar, 61–84.
- Čačić, S., Šešelj, L.** 2005, Finds from the sanctuary of Diomedes on Cape Ploča: new contributions to the discussion of Hellenistic period on the east Adriatic, in: *Illyrica antiqua, Ob honorem Duje Rendić – Miočević. Radovi s međunarodnog skupa o problemima antičke arheologije, Zagreb, 6. – 8. XI. 2003.*, Sanader M. (ed.), Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 163–186.
- Čargo, B.** 2010, *Martvilo – Istraživanja jugozapadne isejske nekropole do 1970. godine*, Arheološki muzej u Splitu, Split.
- Čargo, B.** 2017, Posude s mrežastim ukrasom iz Ise na otoku Visu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 110(1), 173–191.
- Čondić, N., Vuković, M.** 2017, *U temeljima grada: iz arheoloških slojeva liburnskoga Zadra*, Katalozi i monografije 27, Arheološki muzej Zadar, Zadar.
- Čović, B.** 1987, Srednjodalmatinska grupa, in: *Praistorija jugoslavenskih zemalja. V: Željezna doba*, Benac A. (ed.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 442–480.
- Dági, M.** 2019, "ΚΛΕΙΤΑΙ ΔΩΡΟΝ": Gold jewellery from tomb Z at Derveni, in: *Proceedings of the International Conference: Ancient Communities and Their Elites from the Bronze Age to Late Antiquity (Central Europe – Mediterranean – Black Sea)*, PART I, Dedicated to the 25th anniversary of the reestablished Trnava University in Trnava and the 20th anniversary of Department of Classical Archaeology, Trnava, 6th – 8th October 2017, *Anodos. Studies of the Ancient World*, Vol. 13 (2013), 85–103.
- Eterović Borzić, A.** 2017, Stakleni nalazi / Glass finds, in: *Grad mrtvih nad poljem života*, Nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli / The City of the Dead above the Field of Life, Necropolis of Kopila hillfort on the island of Korčula, Fadić I., Eterović Borzić A. (eds.), Muzej antičkog stakla, Zadar, 99–116.
- Forenbaher, S., Kaiser, T., Vujnović, N.** 2001, Terenski pregled Nakovanske visoravni (Poluotok Pelješac), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, Vol. XXXIII(2), 46–49.
- Forenbaher, S., Kaiser, T.** 2003, *Ilirsko svetište na Pelješcu*, V.B.Z., Zagreb.
- Gebhard, R.** 1991, Aus der Werkstatt eines antiken Feinschmiedes – Zum Depotfund von Ošanići bei Stolac in Jugoslawien, *Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*, Vol. 48(1), 2–11.
- Giannotta, M. T.** 2023, Forme e produzioni: su alcuni vasi in ceramica sovradipinta di "Gnathia" dalla necropoli messapica di Manduria (TA), in: *Nel segno di archita, Scritti in memoria di Enzo Lippolis*, Belli Pasqua R., Sassu R. (eds.), Edizioni Quasar, Roma, 225–250.
- Govorčin, P., Borzić, I.** 2018, Prilog poznavanju helenističke keramike iz liburnske Aserije, *Asseria*, Vol. 14, 29–66.
- Green, J. R.** 2001, Gnathia and Other Overpainted Wares of Italy and Sicily: a Survey, in: *Ceramiques hellenistiques et romaines III*, Leveque P., Morel J. P. (eds.), Presses Universitaires Franc-Comtoises, Paris, 57–103.
- Guiraud, H.** 1989, Bagues et anneaux a l'epoque romaine en Gaule, *Gallia*, Vol. 46, 173–211.
- Ignatiadou, D.** 2012, Sacerdotal vessels and jewellery, in: *δινείσσα, τιμπτικός τόμος για την Κατερίνα Ρωμιοπούλου*, Αδάμ-Βελένη Π., Τζαναβάρη Κ. (eds.), Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 621–628.
- Hodson, F. R.** 1968, *The La Tene cemetery at Munsingen-Rain. Catalogue and relative chronology*, Acta bernensia V, Verlag Stämpfli & Cie AG Bern, Bern.
- Jeličić Radonić, J.** 1995, *Pharos – antički grad*, in: *Pharos antički Stari Grad*, Jeličić Radonić J., Rauter Plančić B. (eds.), Muzejski galerijski prostor, Zagreb, 55–114.
- Katić, M.** 2000, *Grčko-helenistička keramika Farosa*, Unpublished MA Thesis, University of Zagreb, Zagreb.
- Kavur, B.** 2019, *You Are My Sunshine... A Single Glass Bead from Momišići / Ti si moje sunce... Jedna staklena perla iz Momišića*, *Nova Antička Duklja*, Vol. X, 7–19.
- Kavur, B.** 2022, We're same colours, and we're different breeds..., *Studia Universitatis Hereditati*, Vol. 10(1), 13–22. [https://doi.org/10.26493/2350-5443.10\(1\)13-22](https://doi.org/10.26493/2350-5443.10(1)13-22)
- Kirigin, B.** 1990, Late Gnathian: A Glimpse at the Issa Case, in: *B' Epistemoniki Synantesi Gia Ten Ellenistiki Kerameiki*, 22.03. – 25.03.1989. Rodos, Drougou S. (ed.), Kv' Eforia Proistorikon kai Klasikon Arhaisteton, Atena, 57–65.
- Kirigin, B.** 2000, Alto-Adriatico vases from Dalmatia, in: *Adriatico tra IV e III A.C., vasi Alto-Adriatico tra Piceno, Spina e Adria*, Atti del convegno di studi Ancona, 20–21. giugno 1997, Landolfi M. (ed.), L'Erma di Bretschneider, Roma, 131–137.
- Kirigin, B.** 2004, The beginning of promunturium Diomedis, preliminary pottery report, in: *I Greci in Adriatico 2*, Braccisi L., Luni M. (eds.) Hesperia 18, L'Erma di Bretschneider, Roma, 141–150.
- Kirigin, B., Hayes, J., Leach, P.** 2002, Local pottery production at Pharos, in: *Grčki utjecaji na istočnoj obali Jadrana*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu, Cambi N., Čačić S., Kirigin B. (eds.), Književni krug Split, Split, 241–260.
- Landolfi, M.** 1997, Catalogo, in: *Classico Anticlassico, Vasi Alto-Adriatici tra Picena, Spina e Adria, Ancona – Palazzo Ferretti – Museo Archeologico Nazionale delle Marche 20 aprile – 13 settembre 1997*, Berti F., Bonomi S., S. Landolfi S. (eds.), Soprintendenze Archeologiche per le Marche, per l'Emilia Romagna e per il Veneto, Edizioni Aspasia, San Giovanni in Persiceto, 81–209.
- Lisičar, P.** 1973, Cenni sulla ceramica antica, *Archaeologia Iugoslavica*, Vol. XIV, 3–27.
- Marić, Z.** 1996, Die hellenistische Stadt oberhalb Ošanići bei Stolac (Ostherzegowina), *Bericht der Römisch-germanischen Kommission*, Vol. 76 (1995), 31–72.
- Marijan, B.** 2001, Željezna doba na južnojadranskom području (Istočna Hercegovina, Južna Dalmacija), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 93 (2000), 7–221.
- Marković, Č.** 2012, *Antička Budva: nekropole (istraživanja 1980–1981)*, Matica crnogorska, Ogranak Budva, Podgorica.
- Matejčić, R.** 1974, Prethistorijska nekropola Mišinac u Kastvu (Pokusno istraživanje), *Liburnijske teme*, Vol. 1, 51–77.
- Migotti, B.** 1989, Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru (II), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. ser. Vol. XXII, 19–34.
- Mihovilić, K.** 2002, Grčki i helenistički nalazi iz Istre i Kvarnera, in: *Grčki utjecaji na istočnoj obali Jadrana*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu, Cambi N., Čačić S., Kirigin B. (eds.), Književni krug Split, Split, 499–519.
- Mihovilić, K., Rajić Šikanjić, P.** 2016, Nalaz žarnog groba kod Mariškići (Lupoglav), *Histria Archaeologica*, Vol. 47, 57–76.
- Mikulčić, I.** 1966, Arhajske nekropole južne Pelagonije, *Starinar*, Vol. XV–XVI (1964–1965), 209–226.
- Miše, M.** 2005, Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkome muzeju u Splitu (stari fond), *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 98(1), 25–48.
- Miše, M.** 2010, *Keramika tipa „Gnathia“ na istočnoj obali Jadrana (od 4. do 1. st. pr. Kr.)*, Unpublished PhD Thesis, University of Zagreb, Zagreb.
- Miše, M.** 2013, Prilog proučavanju isejske keramike tipa Gnathia, *Vjesnik za arheologiju i povijest Dalmatinsku*, Vol. 106(1), 99–130.
- Miše, M.** 2015, *Gnathia and related Hellenistic ware on the East Adriatic coast*, Archaeopress Publishing Ltd., Oxford.
- Moore, M. B.** 1997, *Attic red-figure and white ground pottery*, The Athenian Agora XXX, Princeton, New Jersey.
- Palmentola, P.** 2007, Ceramica apula a decorazione nera, in: *Catalogo del museo nazionale archeologico di Taranto, II, 2 Rutigliano I, la necropoli di contrada Purgatorio. Scavo 1978*, De Julis E. M. (ed.), Scorpione Editrice, Taranto, 399–405.
- Paraman, L., Ugarković, M.** 2021, Gradinsko utvrđenje Sutilija: nove spoznaje temeljene na arheološkim nalazima prikupljenim neinvazivnim istraživanjima, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 113(1), 41–99.
- Parović-Pešikan, M.** 1986, Grčko-italske i helenističke vaze iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu, *Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu*, NS Vol. 40–41, 39–60.

- Pease, M. Z. A. 1937, Well of the Late Fifth Century at Corinth, *Hesperia*, Vol. 6(2), 257–316.
- Perkić, D. 2021, Sveta mjesta i špilje, Vilina špilja iznad izvora Omble, in: *Iz tame podzemlja do svjetla spoznaje. Katalog izložbe*, Janković I., Parr D., Drnić I. (eds.), Arheološki muzej u Zagrebu, 75–85.
- Perkić, D., Dizdar, M., Potrebica, H., Pamić, I. 2021a, Prapovijesni grobovi na ravnome iz Nakovane na Pelješcu / Prehistoric graves on flat terrain from Nakovana on Pelješac, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XVII, 69–81.
- Perkić, D., Dizdar, M., Potrebica, H. 2021b, Grob s položaja Gomile u Zakotorcu na Pelješcu / A grave at the Gomile site in Zakotorac on Pelješac, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XVII, 82–103.
- Perkić, D., Dizdar, M., Potrebica, H. 2024a, Rezultati istraživanja nalazišta Zakotorac – Gomile 2021. godine / Results of the 2021 excavations at the Zakotorac – Gomile site, *Annales Instituti Archeologici*, Vol. XX, 34–53. <https://doi.org/10.33254/ajia.20.1.3>
- Perkić, D., Dizdar, M., Potrebica, H. 2024b, Silver hinged fibulae from the Zakotorac cemetery (Pelješac peninsula): Cultural connectivity between the southern part of the eastern Adriatic coast and the Central Balkans, in: *Between Global and Local. Adriatic Connectivity from Protohistory to the Roman Period*, Proceedings of the Conference Stari Grad, 28th–29th October 2022, Ugarković M., Konestra A., Čelhar M., Korić M. (eds.), Zbornik Instituta za arheologiju 21, Institut za arheologiju, Zagreb, 187–204.
- Perkić, D., Dizdar, M., Potrebica, H., Pamić, I. 2024c, *Grob iz starijeg željeznog doba s groblja Nakovana – Zmijna (Poluotok Pelješac) / An Early Iron Grave at the Nakovana – Zmijna Cemetery (Pelješac Peninsula)*, *Archaeologia Adriatica*, Vol. 18, 329–369.
- Pernet, L., Carlevaro, E., Tori, L., Vietti, G., Della Casa, Ph., Schmid-Sikimić, B. 2006, *La Necropoli di Giubiasco (Ti), Vol. II, Les Tombes de La Tène Finale et d'Époque Romaine*, Collectio Archéologica 4, Musée national suisse, Chronos, Zürich.
- Petrić, N. 1981, Nakovana, Pelješac – ilirski tumul, *Arheološki pregled*, Vol. 22, 44–45.
- Philipp, H. 1981, *Bronzeschmuck aus Olympia*, Olympische Forschungen XIII, Deutsches Archäologisches Institut, Verlag Walter de Gruyter & Co., Berlin.
- Popović, Lj., 1994, *Antička grčka zbirka*, Narodni muzej, Beograd.
- Popović, P. 1997, Les perles de verre en forme de vase ou d'amphore sur l'espace entre la mer Adriatique et le Danube, *Starinar*, Vol. XLVIII, 165–171.
- Prag, A. J. N. W. 1992, Black glaze ware, in: *An Iron Age and Roman Republican Settlement on Botromagno, Gravina di Puglia. Excavations of 1965–1974. Volume II. The Artifacts*, Small A. M. (ed.), Archaeological monographs of the British school in Rome 5, British School at Rome, London, 134–154.
- Radić, D., Borzić, I., Eterović Borzić, A. 2017, Katalog / Catalogue, in: *Grad mrtvih nad poljem života, Nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli / The City of the Dead above the Field of Life, Necropolis of Kopila hillfort on the island of Korčula*, Fadić I., Eterović Borzić A. (eds.), Muzej antičkog stakla, Zadar, 148–203.
- Radić Rossi, I., Grisonic, M., Batur, K. 2022, Novootkriveni brodolom iz 4. st. pr. Kr. na otoku Žirju, in: *Kud' plovi ovaj brod? Brodolom iz 4. st. pr. Kr. u podmorju otoka Žirja*, Miliša M., Miše M. (eds.), Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu, Split, 11–26.
- Riha, E. 1990, *Der romische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 10, Augusta Raurica, Augst.
- Rustoiu, A. 2015, Amphora-Shaped Glass and Coral Beads. Distant Cultural Connections in the Carpathian Basin at the Beginning of the Late Iron Age, *Archäologische Korrespondenzblatt*, Vol. 45(3), 365–377.
- Sparks, B. A., Talcott, L. 1970, *Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries BC*, The Athenian Agora XII, Princeton, New Jersey.
- Šešelj, L. 2009, *Promunturium Diomedis: Svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju*, Unpublished PhD Thesis, University of Zadar, Zadar.
- Šešelj, L. 2017, Geme i prstenje helenističkog razdoblja iz Diomedova svetišta na rtu Ploči / Hellenistic gems and finger rings from the Diomedes sanctuary on Cape Ploča, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 110(2), 385–409.
- Šešelj, L. 2021, Budva i helenizam na Jadranu: Keramika kao indikator trgovačkih veza, in: *Antička Budva*, Zbornik radova s Međunarodnog multidisciplinarnog naučnog simpozijuma po pozivu održanog u Budvi 28.–30. novembra 2018. godine, Medin D. (ed.), JU Muzeji i galerije Budve, Budva, 126–153.
- Talcott, L. 1935, Attic Black-Glazed Stamped Ware and Other Pottery from a Fifth Century Well, *Hesperia*, Vol. 4(3), 476–523.
- Tamassia, K. 1997, Catalogo, in: *Classico Anticlassico, Vasi Alto-Adriatici tra Picena, Spina e Adria, Ancona – Palazzo Ferretti – Museo Archaeologico Nazionale delle Marche 20 aprile – 13 settembre 1997*, Berti F., Bonomi S., Landolfi M. (eds.), Soprintendenze Archeologiche per le Marche, per l'Emilia Romagna e per il Veneto, Edizioni Aspasia, San Giovanni in Persiceto, 81–209.
- Trendall, A. D. 1987, *The red-figured vases of Paestum*, British school at Rome, London.
- Truhelka, Č. 1901, Rezultati prehistoričkog istraživanja u Bosni–Hercegovini (Tečajem godine 1900), *Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo*, Vol. XIII, 1–13.
- Ugarković, M. 2015, *Pogrebni običaji grčke Isse na temelju arheoloških iskopavanja nekropole na položaju Vlaška njiva u Visu*, PhD Thesis, Univesity of Zagreb, Zagreb.
- Ugarković, M. 2019a, *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identitet i kulturna interakcija I/1*, Arheološki muzej Split – Institut za arheologiju, Split – Zagreb.
- Ugarković, M. 2019b, *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identitet i kulturna interakcija I/2*, Arheološki muzej Split – Institut za arheologiju, Split – Zagreb.
- Velimirović-Žižić, O. 1966, Nalaz u Momišićima, *Starinar*, Vol. 15–16 (1964–1965), 193–207.
- Vikić, B., Damevski, V. 1982, Apulske veze Gnathia stila u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. Vol. XV, 97–148.
- Waldhauser, J. 1998, Die Goldfingerringe von Munsingen-Rain und ihre Vergleichsstücke aus Flachgraberfeldern im Gebiet zwischen dem schweizerischen Mittelland und dem Karpatenbecken, in: *Münsingen-Rain, ein Markstein der keltischen Archäologie*, Müller F. (ed.), Schriften des Bernischen Historischen Museums 2, Bernischen Historischen Museums, Bern, 85–122.
- Zamboni, L. 2016, *Spina città liquida. Gli scavi 1977–1981 nell'abitato e i materiali tardo-arcaici e classici*, Verlag Marie Leidorf, Radhen.

Summary

Research at the Nakovana–Zmijna necropolis continued in 2021 and 2022. Investigations focused on three stone burial mounds located in the south-eastern part of the necropolis, where approximately a dozen mounds are situated on a slope above the edge of the karst field (Fig. 1). Slightly further east, near Mound 1.02, Flat Grave 1, dating to the Late Bronze Age, was excavated (Perkić et al. 2021a: 72–76, Fig. 1–4). The location of the necropolis and the history of prior research concerning the settlement at Grad have been presented in detail elsewhere (Perkić et al. 2021a: 70–72, Map 1–2; 2024c: 3–4), whereas the burial mounds have received only sporadic mention. More than 50 stone burial mounds of various shapes have been documented in the area surrounding the Grad hillfort, with the highest concentration found on the southern slopes of Zmijna Hill (Perkić et al. 2021a: 71–72, Map 3). Most of these mounds exhibit a regular circular layout, consisting of two or three concentric rings of stone blocks that rise in steps toward a flattened central platform housing a rectangular dry-stone grave. Based on surface finds collected to date and their form, these mounds are presumed to date from the end of the Early Iron Age into the Late Iron Age (the end of the 5th to the 1st century BC).

Burial Mound NAK 1.01 is situated atop the eastern section of the ridge (Fig. 1). The mound has a diameter of approximately 6.6 m and stands up to 0.5 m above the surrounding terrain. It is classified as a ring-type mound, preserving two rings of stone blocks. The grave's external dimensions are 3.10 x 2.00 m, while the internal dimensions measure 2.45 x 1.40 m. A layer of small stones containing numerous ceramic fragments capped the grave. The grave fill consisted of brown soil mixed with smaller stones. Human bones, representing the remains of several individuals, were found distributed throughout the grave alongside numerous artefacts (Fig. 2). No skeletons were found in anatomical position, suggesting the grave was utilized over an extended period. The only exception was in the north-western corner, where fragments of at least four nearly complete Greek vessels were recovered. The total depth of the grave ranged from 0.7 to 1.0 m, and the bottom was paved with stone slabs. The dry-stone structure of the grave, which is oval with flattened shorter sides, is exceptionally well-preserved and constructed of stacked stones of varying sizes (Fig. 3).

A total of 1,109 ceramic vessel fragments were recovered from the grave, comprising 115 fragments of Iron Age pottery (10.4%) and 994 fragments of Greek pottery (89.6%). The prehistoric fragments belong to at least three separate vessels. Among the abundant Greek pottery fragments, at least 34 distinct vessels were identified (Pl. 1–2), representing various types and forms. The majority are black-gloss vessels (22 items); this category includes specimens with a brown or reddish slip, or with only faint traces of the original surface finish where it has worn away. They are

primarily *skyphoi*. Some specimens, typically those with a well-preserved black gloss, exhibit a hemispherical shape with the maximum diameter at the rim, a vertical upper wall, and a ring foot. However, there are also numerous examples featuring a slightly curved rim, a constricted neck, and a widened upper body – creating an S-profile – that tapers sharply towards the base, ending in a ring foot. Such *skyphoi* generally feature a brownish slip that has largely flaked off (Pl. 2: 3). Two salt cellars are also classified as black-gloss ware, one of which is intact (Pl. 1: 1). Fragments of a smaller bowl with a markedly incurving rim and a *kylix* also exhibit black gloss. At least two vessels are classified as plain fine ware, though it remains possible they originally bore a black or brownish slip. This applies primarily to a rim fragment, likely from a *lekythos* (Pl. 2: 2). This category also includes a jug fragment featuring a triangularly thickened rim. A handle fragment featuring a “Herakles knot” (Pl. 1: 2) may belong to plain fine pottery, although an attribution to Gnathia ware cannot be excluded if the black gloss has worn away. Plain painted ware includes fragments of a one-handed jug with a ring foot, above which runs a horizontal black-painted band. Fragments of two vessels are identified as Gnathia ware. One is a *skyphos* (Pl. 1: 3), represented only by parts of the ribbed body, preserving a very worn light-to-dark brown slip. The other is a larger black-gloss vessel, possibly a *krater* (Pl. 2: 1). An incised wavy motif appears immediately below the rim, and at least two pairs of horizontal incised lines are present on the body.

The grave yielded weaponry, costume and jewellery items. Iron artefacts, likely remnants of spears and knives, are extremely poorly preserved. Fibulae and pins constitute costume items. Parts of at least three distinct bronze fibula types were recovered: a hinged fibula of group Vb (Fig. 4), a bronze hinged fibula with a rectangular foot, and two Baška-type fibulae. The pin assemblage includes fragments of at least four double pins of Group IVa, at least four pseudo-Cypriot pins, and one pin with a twisted head, alongside several indeterminate fragments with a circular cross-section. The jewellery includes a bronze finger ring with an oval bezel and parts of at least eight bronze finger rings featuring a spiral bezel (Fig. 5). The grave fill yielded a substantial quantity of amber beads in various shapes (51 complete and 45 fragmentary), predominantly oval and annular types. Numerous glass beads (78 complete and 18 fragmentary) were also recovered; most notable among these are four amphora-shaped beads (Fig. 6). A bronze pendant featuring a heart-shaped lower section terminating in a small knob and a cylindrical upper section bears a resemblance to these amphora beads (Fig. 6). Additionally, a small silver rosette-shaped plaque, decorated with filigree and granulation, was discovered and may have formed part of a pendant or earring (Fig. 7). Various other bronze objects were also recovered from the grave fill, including a spindle whorl, a small button, and two small rings.

The artefacts and analogies indicate that interments in Mound 1.01 occurred from the 4th century through the first third of the 3rd century BC. The evidence suggests the grave was subsequently reopened. The practice of multiple interments in graves of this type – remains of 13 individuals (seven adults and six children) were recovered – affected the preservation of both the artefacts and the human remains.

Burial Mound NAK 1.03 is relatively regular in form (Fig. 1), measuring 10 m in diameter and featuring three stone rings. In the centre of the mound lies a rectangular dry-stone grave, which is poorly preserved, particularly in its western section (Fig. 8). The dry-stone structure is constructed of large stones. The grave's external dimensions are 3.43 x 2.43 m, while the internal dimensions measure 2.14 x 1.57 m. A large quantity of ceramic fragments, comprising both Greek and prehistoric vessels, was recovered from the area surrounding the grave, alongside an amber bead, a fragment of a shaft (likely a spear), and three sea snails (*Cerithium vulgatum*).

A total of 780 ceramic vessel fragments were recovered, comprising 19 prehistoric and 761 Greek fragments. These fragments represent at least three prehistoric and 31 distinct Greek vessels. Black-gloss vessels are the most numerous, accounting for 13 examples. Some fragments belong to two ribbed cups featuring a pronounced S-profile at the rim and neck, which transitions into a semicircular body with a flat base. A thin, ribbon-like handle rises above the rim before curving back to join the upper body just below the neck. The black gloss on these cups typically covers the entire surface, excluding the flat base; it is of high quality and often well-preserved. Similar cups, occasionally featuring vertical ribs (shallow grooves or notches), originally bore a black gloss that has since been completely lost (Pl. 2: 4). Among the other fragments of black-gloss vessels, the assemblage includes a diverse repertoire of large *skyphoi*, S-profile *skyphoi*, amphorae, *unguentaria*, cups or bowls, *oenochoes*, plates, and other forms. Alto Adriatico ware is represented by fragments of at least five different *skyphoi*. Two of these are large *skyphoi*, reaching heights of up to 15 cm, with a highly standardized composition: a border – typically featuring various geometric motifs – runs below the rim, followed by a narrow line, a band, and another line. Below this lies a central motif (geometric or vegetal), followed by two narrower bands immediately above the ring foot, which is painted dark on the exterior (Pl. 3: 2). Three additional *skyphoi*, also classified as Alto Adriatico ware, feature an S-profile rim, neck, and body; their central motif consists of rows of occasionally irregular black-painted spirals. Based on the texture and traces of linear painting, a fragment of a bowl or plate with a thickened, everted rim (Pl. 3: 1) may also be attributed to this ware. Plain fine ware accounts for at least four distinct vessels, specifically fragments of a jug, an *unguentarium*, a *lekythos*, and an *oenochoe*. Red-figure pottery is rare, represented by only two vessels. One is a

skyphos fragment preserving a depiction of a female head, of which only the eye and eyebrow remain; the other consists of the highly fragmented remains of a *krater*. However, the exterior of the rim displays a red-figure laurel branch motif, a characteristic decoration of Attic bell *kraters*. Of particular interest is a fragment of a small *lekythos* featuring a net pattern on the body (Pl. 3: 3), executed in black paint directly on the ceramic surface. Fragments of at least two *skyphoi* are attributed to Gnathia ware. One example (Pl. 3: 4) features a foot divided by two vertical grooves that continue into the ribbed body terminating in an incised horizontal line just below the rim. The zone between the rim and the incised line is painted black and lacks further decoration. Approximately 60% of the recovered ceramic fragments were found outside the central grave. This distribution suggests the grave may have been reopened and the vessels deposited in the immediate vicinity; however, it is also possible these remains result from the performance of complex funerary rituals.

The upper section of the grave was cleaned to reveal the remains of the deceased and various metal objects. Finds included a Baška-type fibula, a fragment of a Type IVa double pin, three bronze rings, fragments of an iron spear, and smaller bronze fragments. Additionally, a stone spindle whorl, a smooth silver amphora-shaped bead with a narrow neck and funnel-shaped rim (Fig. 6), seven sea snails (*Cerithium vulgatum*), 57 complete and seven fragmentary amber beads, and three glass beads were recovered. Stacked stone slabs forming the floor of the upper grave were encountered at the base of this level (Fig. 8). Their removal revealed a lower grave containing fragments of human bones and prehistoric pottery. This lower level yielded 44 small dome-shaped buttons with loops, fragments of a bronze pin (possibly with a twisted head), two spiral hairpins, a bronze ring, small bronze fragments, five amber beads, and one glass bead. A rock at the bottom of the grave had a natural depression in the centre containing the majority of the human bones (Fig. 9). A total of 40 ceramic fragments, belonging to at least three different vessels and exclusively prehistoric in origin, were found in the lower grave.

The artefacts recovered from the grave, combined with the stratigraphic relationship between the upper and lower levels, facilitate approximate dating. The investigation of Mound 1.03 indicates the grave was utilized for multiple interments over a prolonged period; the remains of 10 individuals (five adults and five children) were identified. Finds from the upper grave suggest interments occurred during the 4th and the first half of the 3rd century BC, while the lower grave appears earlier, likely dating to the end of the 5th and the beginning of the 4th century BC. However, anthropological analysis revealed that specific bones from the upper and lower graves could be linked to the same individuals, raising questions regarding the complexity of the funerary practices at this site.

Burial Mound NAK 1.04 (Fig. 1) measures 12 m in diameter. Three concentric stone rings are barely discernible on the surface. A rectangular dry-stone grave, oriented east-west, is located in the centre of the mound. The grave walls were constructed of large stones. The grave's external dimensions are 4.30 x 2.60 m, and the internal dimensions are 2.50 x 1.20 m. The grave depth was 1.32 m (Fig. 10). The fill, consisting of reddish and dark brown soil mixed with stones, yielded several fragments of ceramic vessels and iron objects, but only sparse human bone fragments. Other finds include a decorated glass gem, a second glass gem or appliqué, and a flint fragment. Given the paucity of finds, the fragmentary nature of the human remains – representing four individuals (two adults and two children) – and the destruction of the grave's northern edge, it can be concluded that the grave was previously disturbed.

The grave fill yielded 22 ceramic vessel fragments, comprising three prehistoric and 19 Greek fragments. These represent at least one prehistoric and six distinct Greek vessels: two small black-gloss *skyphoi*, a black-gloss *skyphos* with vertical incisions, two black-gloss ribbed *skyphoi* of Gnathia ware, and a black-gloss vessel of unidentified type. The Gnathia *skyphos* (Pl. 3: 5) likely belongs to the third phase of Gnathia production, which is characterized by *skyphoi* featuring a painted saw-tooth motif between the rim and the ribbed body.

Investigations of Burial Mound 1.04 revealed it to be the most damaged mound excavated to date. Its location at the base of the slope, adjacent to a field, likely made it a convenient source of stone for the construction of nearby dry-stone walls. The sparse finds, primarily Greek vessel fragments, suggest multiple interments occurred within the grave during the 3rd century BC.

In the Nakovana area, on the southeastern slope of Zmijna Hill, three stone ring-shaped burial mounds were investigated during 2021–2022 (Fig. 1). The best-preserved grave was located in Mound 1.01, situated atop the eastern slope of the hill (Fig. 3). These mounds featured a central dry-stone grave surrounded by two or three stone rings, with stone fill in the intervening spaces. Multiple interments were documented in all three graves, evidenced by the remains of several individuals. This burial rite is characteristic of the central and southern eastern Adriatic coast and its hinterland, particularly during the Iron Age. Based on the costume and jewellery items, and Greek pottery, burials likely occurred from the end of the 5th to the 3rd century BC. The abundance of finds distinguishes the grave in Mound 1.01, indicating its use during the 4th century and likely continuing into the first third of the 3rd century BC.

Previous research demonstrates that the Nakovana area constitutes a significant and complex cultural landscape in the southern Adriatic, comprising the settlement at Grad, its surrounding flat graves and burial mounds, and the sanctuary at Spila. These results attest to complex tomb architecture and funerary practices, while the material

assemblage – primarily costume and jewellery items – demonstrates cultural connectivity with sites along the southern eastern Adriatic coast and its hinterland. Imported Greek ceramics reflect intensive contacts with colonies on the eastern Adriatic coast, and likely with those across the Adriatic Sea. Furthermore, the discovery of amphora-shaped glass beads and silver rosette-shaped plaques points to connections with the Macedonian region.

The discovery of flat graves from the Late Bronze and Early Iron Ages, along with a large number of Iron Age burial mounds – including older domed examples – underscores the importance of further research at the Zmijna necropolis. These findings are critical for the study of burial rituals and material culture in the southern Adriatic throughout the 2nd and 1st millennia BC.

ACKNOWLEDGEMENTS

This paper was supported in part by the project *Transformation of Identities through the Past* (TIPS), funded by the European Union – NextGenerationEU.

NAK G. 1.01

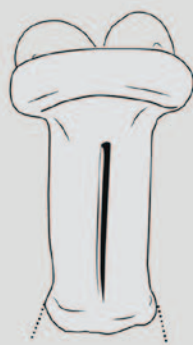
TABLA 1

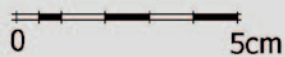
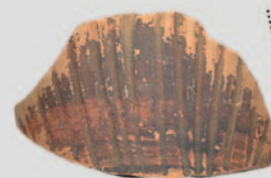
1

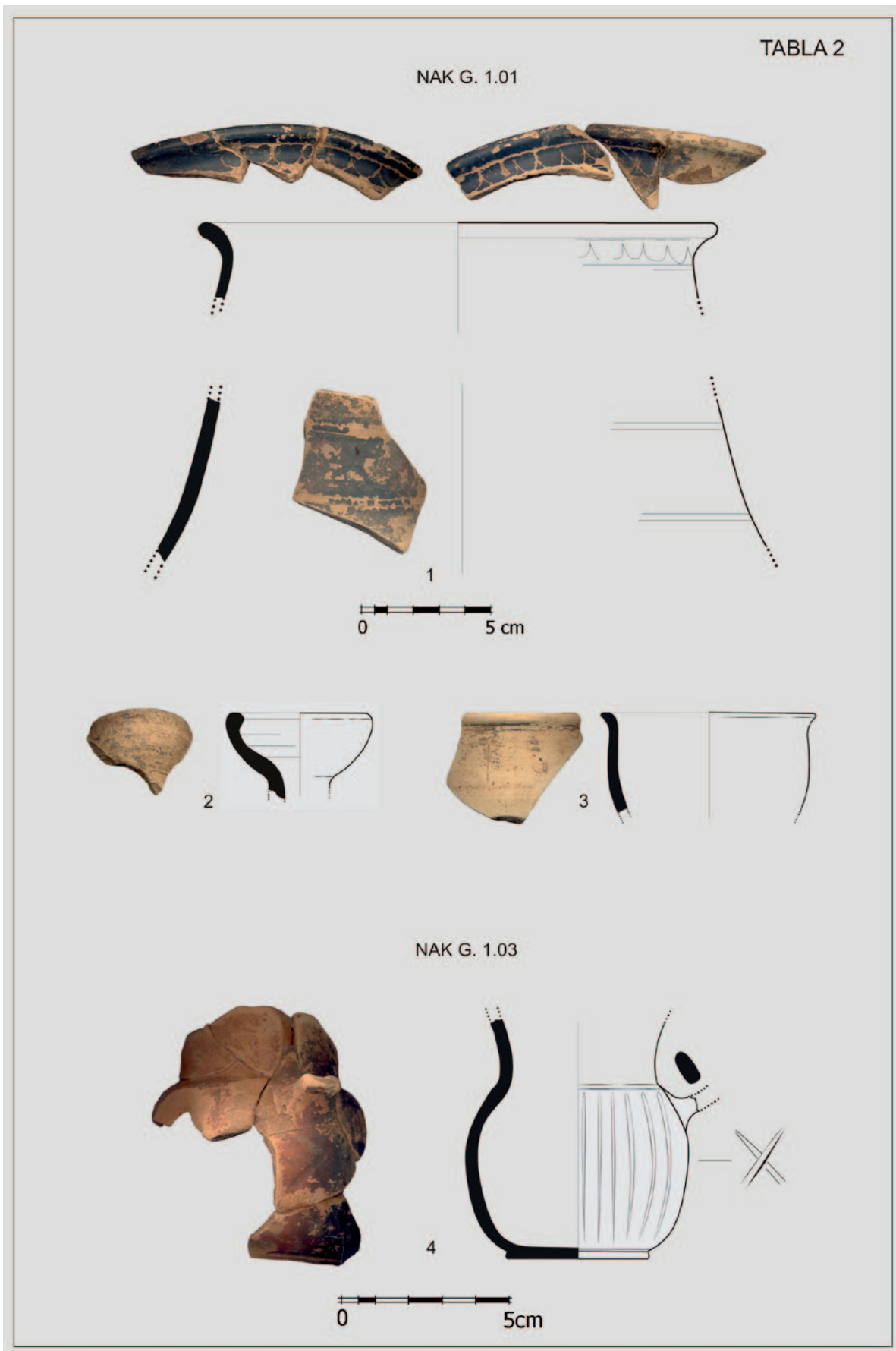
2

3

T. 1 Grčka keramika, gomila 1.01 (snimio: D. Perkić; nacrtala: S. Pujo)
 Pl. 1 Greek pottery, Mound 1.01 (photo by: D. Perkić; drawing by: S. Pujo)

T. 2 Grčka keramika, gomile 1.01 i 1.03 (snimio: D. Perkić; nacrtala: S. Pujó)
Pl. 2 Greek pottery, Mounds 1.01 and 1.03 (photo by: D. Perkić; drawing by: S. Pujó)

T. 3 Grčka keramika, gomile 1.03 i 1.04 (snimio: D. Perkić; nacrtala: S. Pujo)
 Pl. 3 Greek pottery, Mounds 1.03 and 1.04 (photo by: D. Perkić; drawing by: S. Pujo)